

Интервју: Владимир Цуцић КОМЕСАРИЈАТ СПРЕМАН ДА ОДГОВОРИ ИЗАЗОВИМА

КОМЕСАРИЈАТ СПРЕМАН ДА ОДГОВОРИ ИЗАЗОВИМА

У циљу благовременог реаговања на евентуални нови прилив миграната прате се земље на рути, кретања на свим ободима земље, од улазних до излазних тачака. Република Србија је одговоран партнер Европске уније у управљању мешовитим миграционим токовима и одговорно наставља да ради на побољшању и усклађивању у области управљања миграцијама са тековинама ЕУ.

Владимир Цуцић, комесар Комесаријата за избеглице и миграције РС

Почетак је 2022. године. Можете ли нам рећи како сте задовољни радом Комесаријата у протекле две године? Колико је, и да ли је, пандемија Ковида 19 утицала на реализацију зацртаних планова? Да ли је пандемија условила неке нове активности Комесаријата?

Обезбеђивање адекватних животних услова и проналажење трајних стамбених решења за избеглице и интерно расељена лица захтева значајно издвајање из буџетских и донаторских средстава. Смањење буџетских средстава услед пандемије COVID-19, одражава се на подршку и збрињавање угрожених лица. Пандемија осим економског, образовног и социјалног аспекта има и психолошки утицај на овај део становништва.

Редовна средства у буџету Републике Србије за подршку и збрињавање угрожених категорија лица која су у надлежности Комесаријата почела су да се издвајају 2013. године, након усвајања Закона о управљању миграцијама, чиме је дотадашње финансирање ових активности из социјалних давања замењено програмским финансирањем. На годишњем нивоу, до 2020. године, обезбеђивано је око 300.000.000 динара, односно средства довољна за 250 до 300 стамбених решења. У 2020. и 2021. години ова средства су смањена на 200.000.000 динара годишње, односно између 170 и 200 решења годишње и то искључиво за завршетак започетих кућа и куповину сеоских домаћинстава. Смањење буџетских средстава услед пандемије COVID-19, одражава се на подршку и збрињавање угрожених категорија.

Кад је реч о збрињавању миграната и тражилаца азила, највећи изазов у 2020. години била је пандемија где су за три дана од увођења ванредног стања капацитети за смештај подигнути са 6000 на 9300. Комесаријат је био принуђен да у ванредној ситуацији додатно збрине 3.000 лица, што је за 50% више од укупних редовних капацитета које је Република Србија определила за ове намене. Тренд повећане мобилности миграната је настављен и у 2021. години. Влада Републике Србије на годишњем нивоу ажурира План реаговања за случај повећаног прилива миграната, који је први пут усвојен 2015. г. У циљу благовременог реаговања на евентуални нови прилив миграната прате се земље на рути,

кретања на свим ободима земље, од улазних до излазних тачака. Република Србија је одговоран партнер Европске уније у управљању мешовитим миграционим токовима и одговорно наставља да ради на побољшању и усклађивању у области управљања миграцијама са тековинама ЕУ. Са поносом истичемо да услед поштовања и доследног спровођења хигијенско-епидемиолошких мера у првом таласу нисмо имали мигранте инфициране ковидом. За спровођење мера на прихвату миграната који бораве на територији Републике Србије, а чији је првенствени циљ очување безбедности грађана организованим смештајем у за то предвиђене објекте, задужен је Комесаријат за избеглице и миграције. То укључује смештај у прихватним центрима, индентификацију и упућивање рањивих категорија на даљу подршку, заштиту малолетника без пратње и других рањивих категорија, као и пружање информација и саветовање за помоћ при добровољном повратку. У оквиру Комесаријата делује 13 прихватних и 7 центара за азил, у којима је тренутно смештено око 3.700 лица.

И поред пандемије коронавируса и свих ограничења, Комесаријат је у пуном капацитету обављао своје радне задатке и у протекле две године око 3.400 породица добило је трајна стамбена решења. Усељена је 1.151 породица у станове.

Представници КИРС-а, као чланови делегације Србије, представили су Трећи периодични извештај о примени Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, пред Комитетом УН. Можете ли нам рећи, која је улога представника КИРС-а на овом представљању. На шта се КИРС фокусирао у обједињеном извештају?

Механизам надзора над применом Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, између осталог, подразумева разматрање националних извештаја кроз интерактивни дијалог чланова Комитета за економска, социјална и културна права и чланова државне делегације.

Задатак делегације Републике Србије био је да члановима Комитета представи Извештај и пружи одговоре на додатна усмена питања, објасни у којој мери Република Србија примењује препоруке из Закључних запажања Комитета, те докаже да Република Србија поштује обавезе преузете ратификацијом Пакта и предузима мере неопходне за решавање евентуалних проблематичних ситуација.

Питања за делегацију РС, као и представнике Комесаријата су се односила на коришћење максимално расположивих ресурса, недискриминацију, права Рома, избеглица, азиланата, миграната, повратника и расељених лица, једнакост жена и мушкараца, остваривање права на рад и по основу рада, права синдиката, права на социјалну сигурност, заштиту деце и породице, право на одговарајући животни стандард, право на физичко и ментално здравље, право на образовање и остваривање културних права.

Став који је заступан приликом излагања делегације из Комесаријата, је да су интерно расељена лица грађани Републике Србије и укључују своја права на исти начин као и остали држављани Републике Србије.

Јануара 2002. године, на територији Републике Србије било је 388 колективних центара. Марта 2013. године, њихов број је смањен на 30. Како је стање на данашњи дан? Да ли има колективних центара у којима се налазе ИРП и на

који начин је решен кров над главом досадашњих корисника колективних центара?

На територији Републике Србије без Косова и Метохије још увек је у функцији један колективни центар, „Салваторе” у Бујановцу. Када је у питању затварање наведеног КЦ (69 ИРЛ), сви који су били смештени у поменутом центру, а изјаснили су се за стамбено решење ван територије општине Бујановац, омогућена су им стамбена решења за која су се определили.

Преостала лица која и даље бораве у КЦ „Салваторе” су хтела да реше своје питање искључиво у Бујановцу, па је тек по превазилажењу грађевинских, урбанистичких и административних препрека дошло до неких решења. Комесаријат и УНХЦР су успели да обезбеде да се општина Бујановац укључи у пројекат изградње станова како би преосталим лицима из КЦ обезбедили станове у новоизграђеној згради.

На територији јужне српске покрајине у функцији су још 4 колективна центра у којима је смештено 99 лица. Током прошле године затворена су 4 колективна центра у општини Штрпце. Затварање преосталих колективних центара вршиће се плански у складу са могућностима, поштујући опредељење корисника за одређена стамбена решења.

До сада је стамбено збринута 6.064 породица интерно расељених лица са Косова и Метохије и то: 4.273 породице доделом пакета грађевинског материјала за завршетак започете градње или адаптацију неусловних објеката, изградњом 211 монтажних кућа, куповином 1124 сеоска домаћинства, 321 породица је добила смештај у објектима социјалног становања у заштићеним условима и за 117 породица је додељен стан. Економски је оснажено 4.398 породица.

Приликом обиласка корисника, у редовним активностима, често смо могли да запазимо да у приватном смештају, или код рођака живи не мали број ИРЛ, који су угроженији од оних који су „имали среће” да се сместе у колективне центре, који су осуђени да до краја живота плаћају закуп или живот заврше под туђим кровом. Један број оваквих породица живи у неусловним просторијама или од социјалне помоћи. Да ли Комесаријат има решење за такве случајеве?

Влада Србије, на годишњем нивоу обезбеђује средства, тако да је ове године донета Уредба на предлог Комесаријата за утврђивање Програма подстицаја за спровођење мера и активности неопходних за достизање утврђених циљева из области управљања миграцијама у јединицама локалне самоуправе за 2022. годину.

Програм обухвата подстицаје, мере и активности неопходне за реализацију утврђених планова, висину средстава за подстицај спровођења мера и активности у јединицама локалне самоуправе, критеријуме за њихову расподелу и критеријуме за учешће јединица локалне самоуправе у Програму. Кад је реч о интерно расељеним лицима са Косова и Метохије, укључујући и интерно расељена лица на Косову и Метохији, подстицаји се обезбеђују за следеће мере и активности: побољшање услова живота интерно расељених лица док су у расељеништву, која бораве у неадекватном приватном смештају, у колективним центрима, у неформалним колективним центрима и која су у поступку исељења из стамбене јединице у јавној својини Републике Србије чији је корисник Комесаријат за избеглице и миграције, кроз: (1) набавку и доделу робе и материјала за покретање, развој и унапређење доходних активности у пољопривредној, занатској, услужној или другој области у износу до 200.000,00 динара, по породичном домаћинству корисника, (2) доделу помоћи у грађевинском материјалу и опреми за побољшање услова становања, намењене за завршетак или адаптацију стамбеног објекта у износу до 700.000,00 динара, по породичном домаћинству корисника, (3) доделу помоћи у грађевинском и другом материјалу и опреми (мали грант) за поправку или адаптацију сеоске куће са окућницом за породична домаћинства која су била корисници програма куповине куће са окућницом из средстава буџета Републике Србије и Аутономне Покрајине Војводине, у износу до 200.000,00 динара, по породичном домаћинству корисника,

(4) доделу помоћи за куповину сеоске куће са окућницом, односно одговарајуће непокретности у износу до 1.500.000,00 динара и помоћи у грађевинском и другом материјалу и опреми, односно за поправку или адаптацију предметне сеоске куће са окућницом, односно одговарајуће непокретности у износу до 200.000,00 динара, по породичном домаћинству корисника. Средства у износу до 227.000.000,00 динара су намењена Програмом подстицаја за побољшање услова живота интерно расељених лица и интерно интерно расељених лица док су у расељеништву.

Како би заинтересована лица добила потпуне и благовремене информације потребно је да се редовно информишу код повереника за избеглице и миграције у општини у којој су пријављени.

Један број интерно расељених, због остварења неких својих права (регистрације возила, запослење, одобрење кредита) пријавио је пребивалиште у месту боравка и тиме није у активној евиденцији интерно расељених лица. Да ли, наведени случајеви, могу поново да се евидентирају као ИРЛ?

Интерно расељена лица која су из наведених разлога пријавила пребивалиште на територији Републике Србије ван АП Косова и Метохије, на жалост не могу поново да буду евидентирана као интерно расељена лица са АП Косова и Метохије, с обзиром да је услов за то пребивалиште на територији АП Косова и Метохије, а боравиште на територији Републике Србије ван АП Косова и Метохије. Такође, ово није од утицаја за остваривање права на помоћ за стамбена решења уколико су у питању стамбено угрожена лица и породице.

Да ли је КИРС спреман за прихват избеглица из Украјине, након отпочињања рата између Русије и Украјине?

Према подацима којима располаже Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије, један број украјинских држављана је дошао на територију Србије. Мањи број њих смеистио се код родбине и пријатеља, док је највећи део био у транзиту и не бораве више у Србији. Према првим сазнањима, Србија за украјинске држављане није земља дестинације, као што уосталом, у највећем броју, није ни за држављане Украјине који су прешли у Румунију, Мађарску или друге земље у њеном окружењу. Србија и Комесаријат за избеглице и миграције имају смештајне капацитете у које могу одмах да приме украјинске избеглице, уколико то буде потребно, али за сада нисмо имали таквих захтева. Уколико их буде, реаговаћемо истог тренутка, као што је то било и у ранијим кризним ситуацијама, у складу са Планом реаговања и закључцима Владе Србије.

Који су планови КИРС-а за ову годину?

Привођење крају Регионалног стамбеног пројекта и лобирање на свим нивоима за сличан пројекат обезбеђивања стамбених решења за најугроженија интерно расељена лица са Косова и Метохије. Комесаријат ће наставити са свим предвиђеним активностима на помоћи у решавању потреба и проблема са којима се суочава наша корисничка популација.

Србија је аплицирала за статус посматрача у ЕМН (Европска мрежа за миграције). У припреми је потписивање радног аранжмана којим се успоставља административна сарадња између Европске Комисије и треће земље у оквиру Европске мреже за миграције којим се утврђује статус Републике Србије као посматрача у мрежи. Сарадња са Европском мрежом за миграције доприноси спремности Србије за приступање ЕУ. Размена информација, података и искустава међу релевантним институцијама и државама, познавање добре праксе других држава, заједничко планирање, припремање и деловање, те стабилно и дугорочно финансирање оних држава којима је то потребно, све заједно представља камен темељац будућег успеха у управљању миграцијама у целој Европи.

Као и увек Комесаријат је спреман да одговори изазовима које пред њега стављају ова турбулентна времена.

Разговор водио: Златко Маврић
Аутори фотографија: Архив КИРС-а

УЧИТЕЉСКИ ФАКУЛТЕТ ПРИЗРЕН- ЛЕПОСАВИЋ

Према писању Петра Костића, наставника, касније и ректора Богословије у Призрену, а затим сенатора Вардарске бановине, прва приватна школа у Призрену, отворена је 1810. године. Оно што је интересантно за то доба, прва приватна женска школа у Призрену отворена је 1836. године. Било је логично да Учитељска школа – Факултет, потекне из једне средине као што је Призрен.

Приликом обиласка корисника и институција на Косову и Метохији, одмах након преласка административног прелаза, застајемо у Лепосавићу, ради посете Учитељском факултету у Призрену, са привременим седиштем у Лепосавићу. У време договорено за разговор са деканом факултета, проф. др Радомира Арсића заједнички у његовој канцеларији, у радној атмосфери, за рачунарном.

Радомир Арсић–декан факултета

Да ли можете, укратко, да нас информисете о историјату Факултета, као и о томе шта је претходило оснивању Учитељског факултета у Призрену?

Ми баштинимо традицију Богословско–учитељске школе, која је 1871. године основана у Призрену захваљујући Сими Андријевићу Игуманову, добротвору, који је своје имање дао за подизање Богословије. У периоду од 1871. до 1922. године, Богословско–учитељска школа, школовала је и учитеље и свештенике, да би 1922. године, наставила свој рад као школа која за будући позив припрема само свештенике.

Учитељска школа после Другог светског рата наставља у Призрену свој рад 1948. године, када се измешта из Приштине, а због великог интересовања и недостатка кадрова овог профила у то време, касније, 1962. године, ова образовна институција прераста у Педагошку академију која је трајала 5 година а касније и у Вишу педагошку школу. У то време, на територији Аутономне Покрајине КиМ, постојале су још две Више педагошке школе, у Ђаковици и Приштини. То је у то време било сасвим довољно да покрије интересовање студената са територије АП Косова и Метохије, али и студената са територије Новог Пазара, Сјенице и Тутина, с обзиром да им је наша школа територијално била ближа него неке друге у централној Србији.

Сећам се времена, седамдесетих година прошлог века, када је сваки други ученик у Призрену носио мандолину или виолину?

Да. У то време се пуно полагало на музичком образовању учитеља. Услов да би неко уписао учитељску школу, четворогодишњу или петогодишњу, био је да зна да одсвира неколико мелодија на мандолини или виолини. То је био један од основних услова да би

могло да конкурише за упис. И данас, сваки учитељ мора да зна најосновније вештине свирања, само што је то сада усавршено и не свира се више на мандолини, него на синтисајзеру. То и данас представља елиминациони тест за студенте који конкуришу на смеру за разредну наставу (учитеље) или за васпитача у предшколским установама. Сматра се да учитељ мора да буде свеобухватна личност која зна и да пева и да свира, да буде физички спреман и поседује и друге вештине, које након школовања, такође, треба да пренеси на нове генерације.

Када се у Призрену отвара Учитељски факултет?

Законом о формирању факултета на територији Републике Србије, 1994. године, Виша педагошка школа из Призрена, припаја се Високој васпитачкој школи у Ђилилану, а у Призрену се формира Учитељски факултет, који наставља традицију едуковања кадрова за рад у просвети. Факултет у свом раду постиже запажене резултате. Приближава се трећа деценија од формирања Факултета. За 20 година од постојања, 2015. године, издали смо монографију о раду факултета, у којој се налазе подаци о историјату настанка Факултета, деканима, редовним и ванредним професорима, са евиденцијом студената који су дипломирали на Факултету, као и активностима Факултета.

Зашто је баш Призрен одређен за школовање наставног кадра?

Било је логично да Учитељска школа – Факултет, потекне из једне средине као што је Призрен. Према писању Петра Костића, наставника, касније и ректора Богословије у Призрену, а затим сенатора Вардарске бановине, прва приватна школа у Призрену, отворена је 1810. године. Оно што је интересантно за то доба је поштовање равноправности међу половима, прва приватна женска школа у Призрену отворена је 1836. године. Према писању Костића, највероватније је школа било и пре 1810. године, али о томе није могао да нађе никакве податке. У то време (Отоманско царство) није било могуће отворити државну школу, већ само школу на своје име, као приватну. Тако је и Јастребов у Призрену, 1871. године, отворио Богословску школу као приватну. Прва државна (општинска) основна школа се отвара 1836. године. Све то говори да се у то време у Призрену пуно пажње поклањало школовању наставног кадра. Велики допринос у заштити Срба и развоју образовања у том периоду сигурно припада руском дипломати, Ивану Степановичу Јастребову, који је у периоду, 1870. до 1876. године и од 1879. до 1886. године, службовао у Призрену као конзул.

Приликом доласка, затекли смо Вас на онлајн настави?

Није то била настава. Први семестар је завршен уз класичну, директну наставу у просторијама факултета. Сада су почели испитни рокови. То су биле онлајн консултације са студентима. Текућа пандемија нас у много чему омета и ограничава. Већ две године радимо у условима које нам пандемија намеће. Покушавамо на све могуће начине да студентима изађемо у сусрет.

Имамо веома активан Студентски парламент. Захваљујући Студентском парламенту Универзитета, ректорат, односно сенат ректората универзитета у Приштини са седиштем у Косовској Митровици, донео је одлуку, да се за студенте који не могу да уђу на ову територију из објективних разлога, да ли зато што имају корону,

нису вакцинисани (за улазак је потребно три вакцине или две вакцине и брзи антигенски тест) или због неког другог разлога, фебруарски испитни рок организује и у марту месецу.

У зависности од јачине таласа пандемије, настава се одржава комбиновано, уживо или онлајн, за оне који из неког разлога не могу да дођу на наставу. Лично сам више расположен за класичну наставу, када можемо да се видимо са студентима. Сматрам да и они тада могу више знања да стекну, али у овим условима, морамо да се прилагођавамо. У сваком случају, овде смо због студената и због тога често одржавамо консултације са њима.

У монографији Факултета се може видети да при Факултету имате веома активне групе студената.

Учитеље не схватамо само као људе који уђу у учионицу, заврше за редовном наставом и оду кући. То су педагози који морају децу да анимирају и да се баве и другим друштвеним активностима. Да би то постигли и савладали разноврсне вештине у раду са ученицима, наши студенти су се овде веома добро организовали. Имамо јако успешан хор. Наша колегиница Биљана Павловић, води хор са својом асистенткињом Божаном Врашковић. Оне то јако добро раде. Учествују на свим значајним манифестацијама. Активни су и на друштвеним мрежама, на којима каче снимке са програма и гостовања. Хор је гостовао и на РТС-у. Тренутно раде на пројекту „Застава“. То је песма Лазе Костића. На ту тему ће се сакупити скоро сви Учитељски факултети у Србији да дају свој допринос израдом једне заједничке песме која ће представљати нашу заставу.

Поред тога наши студенти учествују на такмичењима у рецитовању и беседништву, као и на спортским такмичењима. Учесници смо на такмичењима Учитељских факултета, такозваним Учитељијадама. Припремамо и позоришне представе. Колега Бошко Миловановић припрема и организује концерте и представља факултет на тај начин. Одзив студената на свим наведеним активностима и такмичењима је масован. Ако је активност такмичарског типа, увек се враћамо са запаженим резултатима.

Наш факултет је био домаћин сусрета 2015. године. Дошли су студенти са свих Учитељских факултета у Србији, спавали су овде. Било је више од 300 учесника из Сомбора, Београда, Ужица, Јагодине, Врања, као и студенти и професори Учитељског факултета на мађарском језику, из Суботице. Придружили су нам се и студенти из Бјелане (Република Српска). То дружење и размена искустава студената и професора са наведених факултета је круна свих активности студената на матичним факултетима.

Имамо и запажену издавачку делатност којом се, са стручним радовима наших професора, представљамо на Сајму књига у Београду. Нажалост, све напред наведене активности, су задње две године, због поштовања анти-ковид мера, драстично ограничене или чак и отказане, посебно када су у питању дружења и такмичења међу факултетима.

Посебно смо поносни на часопис који издајемо два пута годишње. У њему наши професори издају стручне радове. Он је категоризован, према критеријумима Министарства просвете, као М 52, што значи да је то јако добар стручни часопис. Издање њега је само М 51. Тематика часописа је методика наставе. У часопису објављујемо и радове наших колега из Русије (Белгород), и узвратно, наши професори објављују своје радове у њиховом часопису, на руском језику.

Колико имате професора?

Имамо укупно 21. професора од чега 8 редовних, 8 ванредних и два доцента, два наставника страних језика и једног наставника вештина. Очекујемо да за две године промовишемо још два професора у редовне. Може се рећи да Факултет има квалитетне кадрове који свакодневно напредују кроз објављивање својих радова.

Имамо комплетне наставне садржаје. Основне академске студије које трају четири године, мастер студије, које трају једну годину, од пре две и по године имамо и докторске студије које трају 3 године. Ускоро очекујемо и прве одбране докторских дисертација на нашем факултету. Тиме смо заокружили цео процес образовања

за учитељски наставни kadar.

Морам да изнесем своје запажање да се у Србији не цени професија универзитетског професора. Звање универзитетског професора тражи пуно одрицања, 20 – 25 година школовања и рада.

Охрабрује то што тренутно имамо 11 асистената, од њих је двоје докторирало. Очекујем да ускоро докторира још 4 – 5 садашњих асистената. Они су будућност овог факултета.

Да ли су студенти задовољни условима студирања?

Сматрам да су услови изузетно добри. У склопу Факултета имамо инернат са једнокреветним собама. Смештај и исхрана у нашем ресторану у којем се свакодневно нуди избор три јела, месечно коштају 4.000,00 динара. То су услови и цене које ретко који факултет има. Аутобуски саобраћај је редован. Студенти и у превозу имају олакшице, када је цена карте у питању.

Битно је само да је студент заинтересован за овај факултет и да жели да стиче знање. Ми, овде не смо да дозволимо да студенти заврше наш факултет и одавде оду неспремни за свој позив. Одговорни смо за наредне генерације просветних радника. Само један нестручан учитељ, за кратко време, може да направи генерације и генерације лоше едуковане деце. То се после не може исправити. Раније (1749. и 1872.) учитељи су полагали Учитељску заклетву, као данас лекари Хипократову.

Је не знам човека који не памти име свог првог учитеља или учитељице. То је прва особа, која се после родитеља, стара да дете нешто научи. Неретко, у том узрасту детета, учитељ има већи ауторитет од родитеља.

Зато, морамо да се трудимо да само најбољи студенти изађу из ове зграде. Зашто би сваки студент који упише, било који факултет, а посебно овај, морао и да га заврши. Већ након прве године се види ко је за овај позив.

Ових дана медији су извештавали о клиповима на друштвеним мрежама, на којима ученици у основним и средњим школама намерно ометају наставу и хвале се тиме?

То ће тако бити све док се учитељској професији не врати ауторитет, док не схватимо да из процеса наставе треба да уклонимо оне којима стицање знања није приоритет. Зашто ми наше образовање прилагођавамо према тим ученицима, кријући се под плаштом демократије? Говоримо о правима детета. То је у реду, али свако право мора да вуче и обавезу, норму понашања.

Министарство просвете Републике Србије мора да нађе решење да стимулише најбоље ученике да њих одвоји од оних којима стицање знања није приоритет. Изгреднике оштро санкционисати. Па нису просветни радници учили школу да би их малтретирани они који треба да од њих нешто науче. Права детета се не могу издизати изнад права учитеља. Та деца која праве проблеме, снимају изгреде и тиме се хвалишу, ометају у стицању знања оне који желе да уче. Треба санкционисати и децу-починиоце изгреда, али и родитеље. Ретко ћете наићи на родитеља који ће рећи да његово дете није добро. Подржавајући их, родитељи подржавају и њихове испадне. Значи да треба санкционисати и оне који таквој деци дају простор за такво понашање. Код нас се, нажалост, најчешће кажњава просветни радник, зато што није знао да обузда дете.

Изгубљени су и критеријуми за оцењивање. Наставници се данас плаше да дају лошу оцену. У моје време, у мом разреду је било два Вуковца, нас седам одличних, а остали су били добри и довољни. Данас када добијем списак ученика који конуришу за наш факултет, 90 посто је одличних, Вуковаца колико хоћете. Када касније исконтролишем тестове које раде на пријемном, згранем се незнањем тих истих Вуковаца и одликаша.

Оцена мора да буде одраз знања, за то су одговорни просветни радници, а да би они оцењивали право знање, мора да им се врати ауторитет. То они сами не могу. То системски мора да се реши.

Разговор водио: Златко Маврић
Аутор фотографија: С. Јефтић

СВОЈ НА СВОМЕ

Иако доста смањеним интензитетом, на Косову и Метохији се наставља пружање подршке повратницима обезбеђивањем крова над главом. Захваљујући подршци међународне организације ИОМ, обишли смо неколико породица које су се вратиле и добиле кров над главом, у Косовском поморављу, Сиринићкој и Средачкој жупи. Иако је донатора све мање, интересовање за повратак и даље не јењава. Чекају се нека боља времена.

Припрема и одлазак наше екипе на терен, представља увек посебан догађај. Посебно када се има у виду да због пандемије Ковида и недостатка финансијских средстава, нисмо били у могућности да, скоро две године, идемо на терен. Отуда и блага стрепња да ли ћемо успети да пронађемо довољно тема и саговорника који ће одговорити на захтеве читалаца. На крају, испоставило се да са КиМ тема увек има пуно, али је сада проблем где све теме сместити, с обзиром да смо, због ограниченог буџета морали драстично да смањимо тираж и број страница у односу на досадашња издања.

Поред редовне екипе новинара Удружења „Свети Спас“, овога пута нам се придружује Невена Петковић, студент докторских студија етнологије и антропологије. Крећемо по сунчаном, али хладном зимском дану. Иако снега на путу нема, опасност увек представља возња Ибарском магистралом, посебно у деловима који су недовољно осунчани, а са околних брда се вода слива на коловоз и долази до смрзавања.

Свако путовање на КиМ пропраћено је новинама и изненађењима, па и ово. Након пристизања пред административни прелаз, уочавамо да је колона возила изузетно велика, а уз то, скоро да се и не креће. Након чекања више од три сата у колони, почело је да попушта и стрпљење возача. Смена запослених на административном прелазу, по ко зна који пут, показала је да је у сваком послу најбитнија организација рада. Доласком нове смене, колона је почела осетно брже да се креће. Формиране су две колоне. На првом пункту није било никаквих формалности, док су на другом сведене на минимум (није проверавана обавезна потврда о вакцинасању). Приликом враћања личних докумената уручене су нам налепнице које смо били у обавези да налепимо преко обележја државности на нашим таблицама. Какви год да су временски услови (киша, снег, ветар, сунце), налепнице се морају налепити одмах, будући да након непуног километра постоји други пункт на којем може доћи до провере и наплате казне уколико нема налепница.

Након обављања ових формалности, по неком написаном правилу, сви возачи покушавају да надокнаде време изгубљено у чекању. Креће беспомучна трка и претицање. Ми настављамо опрезно у границама ограничења које диктирају саобраћајни знаци, знајући да на краткој релацији до Косовске Митровице зна да буде и до четири саобраћајних патрола са радаром за мерење прекорачења брзине. На путу између Сочанице и скретања за манастир Бањска, возило, које нас је пре извесног времена претекло, налеће на залеђену деоницу пута, губи контролу и удара у шлепер који је наишао из супротног правца. Брза реакција и присебност возача шлепера спречила је теже повреде возача возила које је изгубило контролу.

Полиција и хитна помоћ стижу у нереално кратком времену. Касније од мештана сазнајемо да се на тој деоници често дешавају удеси због замрзавања коловоза, да су тражили решење проблема усмеравањем вода са околних стена, али да се на томе ништа није урадило. Због указивања помоћи повређеном и увиђаја, принуђени смо да чекамо још скоро два сата. Непланиран губитак времена од пет сати, спречава нас да овог дана кренемо са обиласком корисника. Остајемо у Косовској Митровици.

ЉУДИ ШАРЕ

Ујутро, одморни, крећемо пут Штрпца. С обзиром да дуго нисмо крстарили КиМ, тешко се сналазимо путујући новим деоницама ауто-пута према Штрпцу. Навикнути на старе оријентире, у два наврата грешимо код излазака са ауто-пута, што нам драстично одузима време.

Код Урошевца почиње снег, који на појединим деоницама баш густо пада. Знајући да тек треба да идемо планинским превојима, прибојавамо се хоћемо ли стићи на време, ако настави да тако пада. Прва дестинација нам је Готовуша, село пре уласка у Штрпце. Док тражимо кућу нашег првог саговорника, снег све јаче пада.

Готовуша је насеље у општини Штрпце на Косову и Метохији. Атар насеља се налази на територији катастарске општине Готовуша површине 1611 ha. Готовуша се први пут помиње у отоманском попису из 1455. године, као велико село са 64 српске куће и православним свештеником. – извор Википедија

Ненад Петковић нас дочекује у центру села, како би нам показао пут до куће. На путу до куће, упознаје нас да је он био у обавези да купи плац како би на њему ИОМ изградио кућу. Стижемо до новоизграђене куће. Дочекују нас супруга Милена са синовима Тадијом (3) и Стефаном (5). Огњен (13) се у време наше посете налазио у школи. Док смо се припремали за почетак разговора, стигао је и Ненадов отац Станојко. Од домаћина сазнајемо да село данас има 280 домаћинстава са 1000 становника, од тога је око стотину ученика у основној школи.

Ненад Петковић са децом

Испред куће

„Родио сам се овде, у Готовуши. Могу да кажем да смо до 1998. године добро живели. Живели смо код стрица у једној старој кући” – почиње Ненад своју причу. „Одједном, људи су почели да се осећају несигурно, да одлазе. И ми смо 1999. године отишли у потрази за бољим животом. Живели смо приватно у Београду, у насељу Сремчица. Радио сам приватно, најчешће на грађевини. Ожењено сам се, добили смо три сина. Нисмо могли да се снађемо, па смо се вратили у Готовушу 2015. године. До прошле године смо живели приватно. Неколико пута смо конкурисали за изградњу куће. На трећем конкурс смо успели да уђемо у ужи избор и добијем кућу преко пројекта ЕУ РРК V, имплементираним од стране ИОМ, финансираног од стране Европске Уније и Министарства за заједнице и повратак. Добили смо ову лепу кућу, намештај, белу технику

и грант за одрживост. Определио сам се за опрему за дубинско прање, одржавање и прање тепиха. Планирам да бизнис проширим и ако буде среће да запослим неког радника. Мислим да тај посао има будућност, али је потребно да изнађем могућности за изградњу једног помоћног објекта у којем би могао да пружам услуге – не крије Ненад задовољство.

Ненадов отац, Станојко, додаје да је у селу један од горућих проблема незапосленост. Син је завршио вишу економску школу, снајка, медицинску, за физиотерапеута, али су без посла. Због тога, како он каже, млади одлазе. Боји се да ће у једном тренутку и син и снаха морати да оду у потрази за бољим животом. Отварање неког већег погона, задржало би младе људе у селу. Такође, наводи да би пресељење неког од факултета у Штрпце или Брезовицу решило доста проблема око запошљавања.

ПОВРАТАК И РЕИНТЕГРАЦИЈА НА КОСОВУ – ФАЗА 5.

Међународна организација за миграције (ИОМ) је 2017. године отпочела реализацију пројекта под називом РРК5, који обухвата подршку повратку у 11 општина на КиМ, изградњом 400 кућа за повратнике. Пројекат је финансиран од стране Европске уније (ЕУ), а суфинансиран средствима Министарства за заједнице и повратак (МЗП). Општине обухваћене пројектом су: Призрен, Пећ, Исток, Клина, Обилић, Косово Поље, Грачаница, Ново Брдо, Косовска Каменица, Штрпце и Ораховац. Општи циљ пројекта је да допринесе стабилном мултиетничком друштву на Косову*, омогућавањем одрживог живота и одрживе интеграције за повратнике.

До краја 2021. године, реализацијом пројекта, подржано је 327 повратничких породица.

БОЉИ ЖИВОТ

Емини Хатице је прва Ненадова комшиница. Живи са супругом Синаном и двоје деце у новоизграђеној кући коју су добили захваљујући Министарству за заједнице и повратак и ИОМ-у. Синан је 1999. године избегао у Зрењанин, али, како се тамо није снашао, вратио се поново у Готовушу, у стричеву кућу. Оженио се 2012. године и довео Емину у кућу. Када су добили двоје деце, било их је десет у стричевој кући. Решење свог стамбеног проблема пронашли су конкурсима код ИОМ-а за изградњу породичне куће на плацу који су купили, с обзиром да нису имали своје земљиште. Поред куће, намештаја, опреме, хране и хигијене за 6 месеци. Синан је добио и грант за одрживост, у виду опреме за метало-стругара. Тренутно плаћа закуп за радионицу у Штрпцу, тако да му је неопходно да у наредном периоду изнађе решење за обезбеђење сопствене радионице. Емина је завршила средњу медицинску школу, више пута се јављала на конкурс, али до сада није успела да се запосли. Живе од средстава које добију од социјалне помоћи и повремених радова супруга.

Емини Хатице са децом

КОЛЕКТИВНИ ЦЕНТРИ ПРАЗНИ

Желећи да проверимо информације које смо о запошљавању добили од претходних саговорника, најављујемо се најављујемо се Општинском службенику за повратак из Канцеларије за заједнице и повратак, господину Тихомиру Дурлевићу, са којим договарамо разговор. По снегу који и даље непрестано веје, стижемо до општине Штрпце где се налазимо са господином Дурлевићем. Овај сусрет користимо и за питање расељених који су смештени у новим зградама, а који имају примедбу на лоше одржавање путева зими и немогућност да се након снежних падавина, дужи временски период спусте у центар ради набавке хране.

Тихомир Дурлевић нас информисао да у општини Штрпце живи 13.000 Срба и да је проблем незапослености велики.

„До сада смо, са нашим партнерима, урадили 300 кућа за повратнике и 132 стана – каже Дурлевић, Сва расељена лица која су живела у колективним центрима, добила су станове у новоизграђеним зградама. Станови су им предати на коришћење, на 99 година, али очекујемо да ће након извесног времена (30 до 40 година коришћења) станови прећи у власништво. Једно време смо плаћали и кирију до годину дана за оне који нису имали средстава да је сами плате. Ове године планирамо да са нашим партнерима урадимо још пет до шест кућа.

Све куће и станове смо опремили намештајем, белом техником, као и храном за одређени временски период. Станови имају парно грејање на пелет са пећима у сваком стану, тако да станари могу сами да одлучују колико ће и када да греју. Обезбеђен им је и пелет за годину дана.

Имамо добру сарадњу са ИОМ-ом, са Министарством за заједнице и повратак, који су подржали средствима Европске Уније, као и са УНХЦР-ом. Ове године се приводи крају пројекат РРК 5. Очекујемо наставак кроз одобрење пројекта РРК 6.

Сарађујемо и са Данским саветом за избеглице (ДРЦ) и БПРМ-ом, чије пројекте финансира британска амбасада. Њихови пројекти су били фокусирани на реновирање кућа и доходне грантове за самоиздрживост повратника у износу до 3000 еура – истиче Дурлевић.

Што се одржавања путева тиче, Дурлевић нас упознаје да је то генерални проблем у целој жупи, што, како нам је рекао, и није ништа чудно, с обзиром да се налазе на 1300 метара надморске висине, а да су наноси често и до пола метра.

Напуштајући нашег саговорника и настављајући пут даље до наших наредних саговорника, имали смо прилике да се и сами уверимо у то. Кренули смо до хотела „Лахор“, где су до скоро живела расељена лица која су добила станове у новим зградама. Пејзаж бајковит, али само за оне који повремени долазе на ову планину. За оне који ту стално живе, утисак је сасвим другачији. Нисмо успели да пређемо ни два километра према Молики, наше возило је почело да проклизава, а ламела да гори. Морали смо назад. На сву срећу, пут до наших саговорника, иако стварно под великим успоном, још увек је био проходан.

Пут према хотелу Молика

* Ова ознака не прејудуира ставове о статусу и у складу је са Резолуцијом 1244/99 Савета безбедности Уједињених нација и Мишљењем Међународног суда правде о Декларацији о проглашењу независности Косова

ДАНИ СПОКОЈА

Први пут стижемо испред нових зграда, изграђених за смештај интерно-интерно расељених лица (лица која су расељена унутар КиМ), у које су се уселили јануара 2021. године. Као и све што је ново, изгледају лепо и налазе се на лепом месту, на узвишици изнад Брезовице. Велики и простран паркинг простор испред зграда, што је неубичајено за услове у централној Србији, са неколико старих возила која одавно нису у функцији, указује да су становници зграда особе не тако доброг имовног стања. Остајемо у уверењу да ће након 22. године од живота у колективним центрима и ове породице сада имати простора да себи створе мало лагоднији живот. Зграде су изграђене од средстава Европске Уније, суфинансиране из средстава Министарства за заједнице и повратак, пројекат је подржан од стране општине Штрпце, а реализован од стране Данског савета за избеглице.

Зграде за расељене

Први домаћин који нас је примио у свој дом у новим зградама, био је **Вељко Миладиновић**, са супругом Станиславком (расељена лица из Призрена). О свом животу, одрастању у Призрену и напуштању истог, Миладиновић каже:

„Отац је био инспектор за криминалистику. Како је он због посла морао да мења средину, тако смо и ми са њим ишли. Радио је у Пећи. У Добруши код Пећи ми се родио старији брат. Након тога је добио премештај у Витину, где ми се рађају сестре, па у Ђилане, где се ја рађам. Када сам имао шест година, 1963. године отац долази у Призрен и ту остајемо све до егзодуса. Период до егзодуса 1999. године, посебно период одрастања, је најбољи период мог живота. У Призрену сам имао пуно пријатеља. У насељу у ком сам растао, у Љакурићу, на почетку није било Срба, био сам окружен комшијама Турцима, касније и Албанцима. Срби су у тај део, у то време периферију, почели касније да се насељавају. Никада нисам имао проблема са комшијама, сви смо се дружили и као деца играли заједно. Заједно смо обележавали празнике, ишли једни код других на честитања. Играо сам рукомет, што је, такође, била прилика да ширим круг пријатељства. Био сам у радном односу 16 година, од тога 8 година у ткачници, и 6 година као шеф производње, у текстилној индустрији „Принтекс“ у Призрену. Две године пре егзодуса, прелазим да радим као наставник у школи за децу са оштећеним слухом „Спиро Мојсић“.

Станиславка и Вељко
Миладиновић

Призрен сам са породицом напустио 14. јуна 1999. године. Моја мајка је остала да чува стан. Након неколико дана морала је и она, уз пратњу КФОР-а, да избегне у Богословију, зато што су припадници УЧК почели да упадају у околне станове и чине злодела. Упали су и у наш стан, пред мајком однели оно што им се допало од намештаја и ствари, а онда су јој рекли да ће се увече вратити и наредили јој да напусти стан. Била је неколико дана у Богословији, а онда дошла до нас на Брезовицу. Остали смо овде, рачунајући да ће се након извесног времена створити услови да се вратимо у свој дом. Нажалост, то се до данас није десило. Наш је стан и даље узурпиран.

Живот у овим новим становима је стварно добар, захвални смо донаторима, али ништа више не може да надокнади патњу и одрицања током 22. године живота у колективном центру, где су услови били јако скромни, да не кажем лоши, често без воде и грејања. Иако имам звање наставника енглеског језика, за чиме је била потреба у школама на овој територији, нису ме примили. Издржавао сам породицу продајом пољопривредних производа на пијаци. Сада живимо од женине пензије и привремене надокнаде коју ја примам. Средства су скромна, али сада под овим условима, у адекватним становима, може да се живи. Сада нам је највећи проблем велики успон до зграда, у којима је велики број старијих људи који се отежано крећу и по нормалним условима. Када снег падне, одсечени смо од остатка места по неколико дана.” – завршава причу Миладиновић.

ВЕРА У БОЉЕ СУТРА

Ведрије тонове доноси наша наредна саговорница која је у међувремену дошла у стан Миладиновића, прва комшиница, **Светлана Мијатовић**, која је до пензионисања радила у Црвеном крсту Штрпце. На самом почетку, више кроз шалу, изражава бојазан да ћемо бити у могућности да објавимо све што нам буде рекла, „Што си ми га упрћио овој (за диктафон), да ме снимаш? Свашта ће ти исприћам, ништа неће напишеш. Што ће кажем добро, ти тој ће га упишеш, што не, тој нећеш. Па онда нећу ни да зборим, зашто да ти прићам. Што кажем, то је истина. Врц работа, баш вас брига за нас. Никој сиротињу не гледа. Ајде сг, ти питај а ја ће прићам, ако ми одговара, ако ми не одговара, неће прићам” – више кроз шалу почиње Светлана, призренско-тимочким дијалектом.

„Кућу сам имала у Поткаљају, одмах испод цркве Светог Спаса. До 1999. године смо добро живели у Призрену, а после тога је настао пакао. Радила сам 22. године у „Принтексу“, а од 1994. године, до егзодуса, у општини Призрен. После тога (1999) су нас истерали. Изашла сам са троје деце, супругом и свекром. Ништа нисам понела. Само једну торбу са кифлама. Целу ноћ сам правила кифле, да деца имају шта да једу успут. Све што сам 23 године стварала, покрадено је и запалено.

Кренули смо аутобусом. Каменовали су нас на изласку из града. Успут нам се аутобус запалио. Једва смо дошли до Штрпца. Ту смо се и задржали, нисмо имали где даље. Примили смо прешли у једној кући у којој смо живели 16 година. Након тога смо прешли у хотел Јуниор, колективни центар. Овде сам 15 година радила у Црвеном крсту, одакле сам отишла у пензију. Јануара прошле године, прешли смо овде, у нове станове. Лепо нам је, све је ново, али од нечега мора да се живи, а пензија је мала. Много ни је лоше овде (због сликовитијег приказа, настављамо у оригиналном дијалекту), и за малу децу што иду у школу. Тешко је и за нас. Сада ће Задушнице, а немамо превоз до Призрен, на гробље. Ретко овде има млади, све старци. И тако, ћерко (обраћа се нашој сарадници), данас сам жива, сутра ће умрем и овај стан други ће га узме. Један документ да извадиш, треба у Крушевац да одеш. Кад сам била, сам им се назборела, али слабе вајде, нико не помага, сам се начекала. А други што имав, ги примају преко ред” – јада се Светлана.

„Док сам радила у фабрику, све се знало, ни српско, ни шиптарско, ни турско, ни циганско, све смо били другари и другарице. Били смо једно. У Призрен, кад сам ишла је’н пут, са Чочанку (комшиница која живи у Призрену), на пијаци, и туј ме један тргне, Шиптар, реко, сад ће ме утепа. Кад се окренем, а он: „О, где си, Светлано?” Вика ме у мусафир, у госте да му дођем. „Не”, ја му викам, „Ја морам да идем, после немам превоз”, а он каже „Ја ће те одведем сутра, да спијеш код мене.” А ја му кажем, „Не, ће ме утепаш можда, ће ме закољеш и метнеш у Бистрица.” И тако ћерко, нисмо ми живели лоше раније.” – објашњава Светлана.

„Кад се разболиш, много је тешко. Јен пут, на поса, овде, сам пала и сам скршила руку. Два сата сам седела и викај, викај, а нема никога. Кад ме нашли, одма не однели са хитну помоћ у Митровицу. Туриле ми гипс и сам седела тамо непуно месец дана. После ме послао доктор Звонко за Београд на Бањицу. Ја му викам доктору: „Јел могу сада да идем?” А он каже: „Ако имаш пре-

Зграда за расељене

сам за руку." Он мени, „Сутра снимамо руке.“ „Како сутра?“, му кажем ја, „Ја сам сада дошла. Ја на Косово живим, па сам пала и рука скршила“. Он ме погледа, па ме пита „Још живиш тамо?“ Ја му ви-кам, „Још, ће живим тамо док не умрем.“ И однесе ме да ме снима. После, код једног професора ме одведе, кроз неки ходници, код ти доктори, и гледају снимак на тај телевизор, и каже, „Не мајко, не ти се дробу коска, добро је, расте.“

На наше питање што се није пријавила за повратак и изградњу куће у Призрену. Светлана одговара у свом стилу: „Јест, ће живим ја сама тамо. Што нисте остали и ви да живите доле. Сама ће живим доле, зар сам луда? Где да се вратим? Где да вратим децу доле? Кој се до сад вратио? Да смо отишли као што отишли јадни људи што ги клали и цепали, не“.

Поздрављамо се са Светланом, обећавајући да ћемо објавити већи део њене приче, уверени да смо истакли оно најосновније. На-дамо се да смо у томе успели.

ЖАЛ ЗА МЛАДОСТ

Наша следећа саговорница, **Неда Илић** зналачки нам је, у јед-ном даху, као да везе неки од својих ручних радова, представила свој живот и однос становника колективног центра у претодне 23 године. Било нам је јасно зашто нам је, у припреми одласка на тер-ен, препоручено да обавезно ступимо у контакт са њом. Самоуве-рена и пожртвована, спремна да се ухвати у коштац са свим текућим проблемима, увек са осмехом на лицу.

Неда Илић

„Избегла сам 1999. године са родитељима и млађом се-стром. Имала сам 17 година. Завршила сам трећу годину и онда смо дошли из својих то-плих домова у непознато. Из града у село, међу непознате. Стационарирали смо се првих пет – шест дана у Јажинцу, а по-сле смо прешли у колективни центар „Јуниор“, где смо били све до прошле године, када смо коначно добили адекватан кров над главом. Дошла сам као тинејџерка. За време наше голготе у избеглишву, многа друштва су се распала, љубави, пријатељства, родбина, сви су отишли и снашли се како је ко знао, неко боље, неко лошије. Ми смо остали овде, у „Јуниору“. Овде сам уписала четврту годину средње школе и завршила школовање. Упознали смо се са људима у колективном центру, са неким се и сродили. На свим мојим слављима, сви су ту, све становнике колективног центра сматрам својом широм фамилијом. На прославама рођендана и ос-талим слављима угостим пуно људи. Они су моја фамилија, док је моја права фамилија расута куд који, мили моји. Сада, и у добру и у злу, могу да се ослоним само на ове људе који су поред мене. У ко-лективном центру сам се удала и родила ћерку и сина, крстила их, славила њихове рођендане. Мој син је био прва избегличка беба, рођена у Дому здравља Штрпце 2000. године.

Сви смо живели у 16 квадрата. Замислите како је подизати у ово време децу у тако малом простору, без веш машине, без основних услова. У то време није било ни пелена у продаји. Али, све је то прошло, деца одрасла. Израсли су у добре људе. Живот у колек-тивном центру им је био мотив да се боре за боље услове. Син данас има 22, а ћерка 19 година.

воз можеш.“ А ја га питам: „А где је та Бањица“, мислела сам овде негде близо је, а он каже: „У Београд.“ Овде ми рекле да ми се дробу коска што ми била расцепана. И одо ја за Бањицу. Тујке код тог доктора. Тамо, ме прозивају, „Светлана Мијатовић“. Уђем, и тамо, тај доктор, ми каже „Легните.“ „Нисам ја докторе дошла за кичму“, кажем му, „Ја

Када смо ушли у ове станове, док су се сви радовали за стано-ве, ја сам се радовала што коначно после 21. године ја имам топлу воду, да се окупам кад год пожелим, да оперем судове кад год пожелим, да не перем судове у кади, већ као сав нормалан свет у судопери.

Мој супруг је био киднапован 1999. године. Провео је 15 дана у неком логору у Призрену, а да нисмо знали где је. Спасео се, хвала богу. И поред свега тога, никада није планирао да напусти Косово. Размишљали смо само како да нађемо посао како бисмо одржали породицу. Нема чиме се нисам бавила. Чим један посао преста-не, почнем да се бавим нечим другим. Радила сам у пекари, била преводилац, радила у банци, ресторану. Захваљујући гранту који сам добила, сада коначно радим посао који волим. Отворила сам фризерски салон, свој сам газда. Пандемија је учинила да посла за фризеру тренутно нема пуно, али сам се и ту снашла, бавим се успешно израдом народних ношњи, украсних флаша, сланих пе-цива, колача, радим свадбену декорацију, била сам аниматор на рођенданима. Признајем, мало сам уморна од свега тога и мислим да заслужујем мало мирнији живот.

Иако смо овде 23 године, срце ми је остало у Призрену. Увек када сам лоше расположена, седнем у комби и одем до Призрена. Тамо се пуним енергијом, унутрашњим миром. Прошетам Призреном и вратим се смирена. Никада нисам размишљала о томе да одем у централну Србију, када ми је Призрен на само 38 километара. Имам пуно пријатеља Албанаца и Турака у Призрену. Неки од њих су међу првима дошли да ми честитају усељење у стан.

Често чујем да нам завиде, као, избеглице добијају те ово, те оно, па сада стан, грант за одрживост. Таквама поручујем, не дао вам Бог да морате да се спакујете за пет минута и одете из куће у избеглиштво, у колективни центар и живите са многочланом поро-дицом 22. године у 16 квадрата. Џаба вам сво благо овог света ако 22. године протраћите у неизвесности као грађанин другог реда“ – завршава Неда

Шара

СВИ ПУТЕВИ ВОДЕ У ПРИЗРЕН

Након обављеног још једног разговора, мрак је увелико овла-дао Шаром. Снег не престаје да пада. Одлучујемо се да кренемо пут Призрена, надајући се да ћемо успети да се пробијемо до планинс-ког превоја Превалац. Успевамо. На Превалцу правимо краћу паузу како бисмо се надисали чистог ваздуха. Ни Превалац, као уосталом ни једно место на КиМ, није као што је био пре годину дана. Свуда ничу мегаломански објекти који значајно мењају изглед места. На самом Превалцу, као и на путу према Призрену, изграђени су бројни ресторани који нарушавају изглед некадашњег националног парка.

На почетку бојажљиво, због снега, а касније све бржом вожњом, стижемо до Призрена, где правимо кратку паузу да истовремено ручамо и вечерамо у познатој њевабциници и видимо се са прија-тељима. Иако је једна од наших сапутница по први пут у Призрену, није било времена за обилазак града. Требало је стићи назад, до Косовске Митровице, пре почетка полицијског часа. Што због умо-ра, што због радова на путу и лоше осветљене сигнализације на

Превалац

ауто путу, у Приштини не успевамо благовремено да скренемо на пут према Косовској Митровици, што нам је додатно одузело време, тако да на одређене стигемо после полицијског часа, у 00:30, на сву срећу без последица. На КиМ полицијски час због Ковида 19 није укидан у задњих годину и по дана. Време забране се кретало од

20, 21, 22, 23 или 24:00 часова до 05:00 ујутро. Остаје нам мало времена да се освежимо, одморимо и припремимо за нови радни дан, обилазак корисника у гњиланском региону.

НИШТА БЕЗ СНАХЕ

У односу на претходни дан, пут према Гњилану протекао је без непознаница и изненађења. Дан сунчан, без падавина. У договорено време стигемо у Гњилане, где нам се, у обиласку корисника, придружује представник ИОМ-а. Из Гњилана крећемо пут Станишора, у којем је ИОМ, као и у другим местима, изградио доста кућа за повратнике. Посећујемо породицу Милана Стевића.

Милана Стевића и његову мајку **Слободанку** затичемо у дворишту, испред новоизграђене куће, како орезују вошке. Док Милан орезује, мајка прати сваки његов покрет, и додаје потребна оруђа, с обзиром да је Милан на мердевинама које на неравном терену нису тако безбедне. У позадини, изнад нове куће, трошна, стара сеоска кућа која указује да су некада у њој живели добри домаћини. Амбијент добар за фотографисање, и осликавање сеоске идиле, али не и за живот. Видевши нас, домаћини на кратко прекидају своје активности. Док мајка Слободанка жури да нас угости, ми у дворишту куће, поштујући епидемиолошке мере, почињемо разговор са Миланом.

Слободанка и Милан Стевић

„Пре 1999. године смо живели овде, у Станишору, у овој старој кући, која вам привлачи толику пажњу. Живот у Станишору је био леп. Не бих га мењао ни за једно друго место. У селу је у то време било три албанске куће. Дружили смо се са комшијама Албанцима, ишли у школу са њима, није било проблема. Проблеми су се појавили непосредно пре 1999. године и трајали су неколико година након тога. Када је кренуло исељавање, одлучили смо да и ми одемо на неко безбедније место. Првенствено због лечења оца, који је у то време био болестан. Одлазимо у Крагујевац, код стрица. Добро смо били прихваћени у Крагујевцу, али смо схватили да нема нигде боље него у својој кући.

Вратили смо се 2015. године и аплицирали код ИОМ-а за изградњу куће. Грант за одрживост је осмишљен у виду једногодишњег месечног давања просечне зараде, док сам се обучавао да радим као сниматељ на телевизији. Након тога сам се запослио на локалној телевизији, где радим као сниматељ, монтажер, радио сам на емитовању, само још новинар нисам био.

Презадовољни смо изградњом куће и условима. Ми то никада не бисмо могли да изградимо, да нам ИОМ није изашао у сусрет. Захвалан сам свима који су били укључени у реализацију те подршке.

Овде живим само са мајком, отац је умро, овде у Станишору 2016. године” – каже Милан.

Мајка Слободанка додаје да је сада у пензији, да је радила у текстилном комбинату, и да је задовољна условима живота. Једини проблем јој представља то што јој син још није ожењен. Ћерка јој живи у оближњем селу, Пасјану, има троје деце, па би волела да се што пре и син ожени, с обзиром да сада имају све што је потребно за један нормалан живот. Истиче да су услови за живот далеко бољи

након усељења у нову кућу. Раније у старој кући нису имали ни воду ни купатило. Веш је прања напоље, рукама. Сада је све другачије, имају воду, купатило, машину за прање и све што им је потребно. Добили су и нови бунар, који стално има воду, за разлику од старог, који би у летњим данима пресушио по неколико месеци.

Из Станишора, пут настављамо према Новом Брду, до места Бостане, где нас очекује породица Трајковић.

Слободанка и Милан Стевић са нашим партнерима и сарадницима

ТЕЖАК ЖИВОТ НА СЕЛУ

Бостане је насеље у општини Ново Брдо. Атар села се налази на територији катастарске општине Бостане, површине 897 хектара. Српско село Бостане, у подножју Новог Брда, први пут се помиње 1432. године. На падини изнад села, налазила се Сашка (Латинска) црква, коју су у средњем веку подигли чланови дубровачке трговачке колоније и познати новобрдски рудари. Црква је страдала, вероватно, крајем 17. века. Друга црква се налази у самом селу. Подигнута је половином 19. века, а посвећена је Богородици. Приликом градње, коришћен је материјал старе новобрдске цркве. Око цркве је старо српско гробље. – извор, Википедија

Саша и Данијела Трајковић у новоизграђеној кући живе са четворо деце, Исидора (2008), Александра (2009), Теодор (2013) и Василије (2017). Док су, пре егзодуса, живели у Бостану, Данијела и Саша се нису знали. Данијела је тада имала 9 година. Након ратних дешавања, родитељи остају у Бостану, а децу склањају код рођака у Алексинац, где се њих двоје упознају и венчавају. Вратили су се 2008. године, када је Данијела требало да роди прво дете. Хтели су да то буде баш у њиховом селу, Бостану.

„На селу се увек тешко живело.” – каже Саша. „Бавимо се земљорадњом, сточарством. Чувам свиње и кокошке. Крупну стоку не могу, за то треба свој пашњак, а и краве се много краду. Ако ме питате како се раније живело, рећи ћу вам боље него сад. Немамо ни сада неких проблема, али раније су се комшије (Срби и Албанци) много више помагали. Није било ограда између кућа, знало се где је чија међа. Сада свако подиже ограду. Раније се знало, када почне сезона, сви заједно чувамо стоку, дружимо се. Раније је и превоз био много бољи. Данас, ако немаш своја кола, не можеш нигде да одеш.

Као што видите, добили смо нову кућу од ИОМ-а, тако да сада имамо много боље услове за живот. Посебно ме радује што смо добили и бунар у којем има довољне количине воде која је потребна за наше домаћинство. Добили смо намештај, белу технику, храну за шест месеци и грант за одрживост. Тражио сам опрему за вариоца. Мислим да ћу са њом моћи овде да нешто зарадим, мада би најбоље било када бих негде могао да нађем неки сигуран посао” – завршава Саша.

У повратку из Бостана, посећујемо манастир Драганац. У Гњилану се опраштамо од нашег домаћина Срећка Васића и крећемо назад, пут Косовске Митровице. Овога пута, у Митровицу стигемо у пристojно време.

Данијела, Саша и Василије Трајковић

Аутори текста:

З. Маврић, Н. Петковић, А. Димитријевић, С. Јефтић

Аутори фотографија:

С. Јефтић, З. Маврић

ПО БЕЛОМ СВЕТУ У ПОТРАЗИ ЗА ПОСЛОМ

Проблем заснивања радног односа, ради планирања даљег живота, заснивања породице и налажења статуса у друштву, велики је проблем младих људи у Србији. Овај проблем се посебно одражава на простору Косова и Метохије. У Великој Хочи, велику ораховачке општине, велики број младих људи потражио је своју срећу, у сезонским пословима, ван граница Србије. Само у Норвешкој, има их десетак. Један од њих, поделио је са нама своје искуство о раду ван домовине.

Владица Маврић

Владица Маврић је рођен у Великој Хочи 1995. године. Како каже, своје село не би мењао ни за које друго место на земаљској кугли. Међутим, у потрази за послом који ће му обезбедити достојан живот, за сада, повремено мора да напусти село и бави се пословима које никада није радио.

Завршио је средњу медицинску школу у Косовској Митровици 2014. године и стекао звање зубног техничара. Пошто са дипломом средње школе, у струци, није могао да нађе посао, на почетку је радио сезонске послове, на производњи вина, у Дечанској виници у свом селу. Међутим, како је то било недовољно, будући да ни након четири године није могао да нађе стабилније изворе прихода, одлучио се да срећу опроба ван граница Србије.

„Нисам могао да седим беспослен.“ – почиње Владица своју причу. „Отишао сам прво у Немачку, 2018. године, код рођака који управља хотелом који је изнајмио. Тамо сам прво радио три месеца, на црно. Радио сам у ресторану, за шанком, у кухињи, као конобар и друге послове око ресторана. С обзиром да нисам имао потребне папире за легалан рад, свој боравак у Немачкој морао сам да прекидам на свака три месеца и враћам се у Велику Хочу. У Немачкој сам тако радио три године, до 2020. У то време су у Норвешкој радили моји другови из села, путем којих сам се интересовао да и ја тамо одем на рад.“ – прича Владица.

Жеља му се испунила 2020. године. Те године, у Велику Хочу, у посету својим запосленима, из Норвешке долази власник фирме која се бави садњом и сечом четинара, иначе Србин, родом са Косова и Метохије, из села Гојбуља, код Вучитрне.

„Дошао је да посети своје запослене, којих из Велике Хоче има седам. Изненадио ме је када су ми пренели да хоће да се види са мном.“ – наставља Владица своју причу. „Испоставило се да је, између осталог, дошао да поприча са мном, да види да ли му ја одговарам и да ли мени одговарају услови које нуди. Понео је и потребне папире за мој легалан рад у Норвешкој. Тако сам 2020. после Немачке наставио да радим у Норвешкој. Те године сам у Норвешкој радио само три месеца с обзиром да је био крај сезоне, пред зиму. С обзиром да је зима је у Норвешкој сурова и не може да се раде послови због којих смо ми тамо, вратио сам се у Велику Хочу до стварања услова за наставак рада. Прошле године радове је ометала пандемија Короне, па опет нисмо у стању да радимо дуже од три месеца.“

Фирма броји између 150 и 170 радника. Радници су већином Срби са простора Косова и Метохије. Фирма се бави проређивањем шуме, да би засади могли да дишу и развијају се. Већи део активности је усмерен на пошумљавање великих површина, садњу борова и јела. Интересовало нас је како протиче један радни дан на терену и има ли простора за одмор, забаву и дружење.

„Живимо у изнајмљеној кући. Ту се и хранимо. Сами кувамо. На терену радимо у групама од три до пет радника, па смо тако смештени и по собама. Устајемо рано. Уствари, они који пију кафу устају раније, а пошто ја волим да спавам, време док моји другови пију кафу, користим да још мало одремам.“

На посао идемо организованим превозом. Путujemo, у зависности од удаљености локације на којој се ради, пола сата, па чак до два сата у једном правцу. Пут користимо да доручкујемо, радно време на терену почиње око пола десет. У зависности од величине парцеле коју пошумљавамо, ради се до пет – шест сати поподне. Уколико је парцела мала, а удаљеност друге парцеле дозвољава, настављамо рад на другој парцели. Ако је друга парцела удаљена, враћамо се раније кући.“ – каже Владица.

Из разговора са Владом Маврићем дајемо да посао није лак. Терен је разнолик, од оног са пуно камења и тврђе земље, до терена без камена, са растреситом земљом. Надзорник је шумар, Норвежанин, који прати како ови млади момци одрађују посао. Забушавања нема. Мораш да даш целог себе. Цео посао обавља се ручно. Шума се проређује тестером и циркуларом, а сади се уз помоћ алатке којом се отварају рупе за садњу.

„После посла, често одемо да обиђемо продавнице и тржне центре, у зависности од тога колико смо уморни и колико времена имамо. Не трошимо пуно. Не би имало сврхе да прелазимо толики пут ради посла, да се одвајамо на дуже време од породице, а да се кући вратимо са мало пара. Максимално се штеди.“

На руку штедњи иде и менталитет Норвежана. За разлику од нас, они не воле да се друже. У деловима у којима смо до сада радили, куће и имања Норвежана су разуђена, на брдовитом терену, удаљена једна од других по више километара. Норвешка је позната по томе да је једна од најређе насељених земаља на свету. То је ваљда и разлог што се не друже, не иду једни код других.

Ми се дружимо, доста нас има у кући. Спремимо нешто да једемо, гледамо ТВ програм, слушамо музику, разговарамо телефоном, све у свему, време брзо прође. Ради се и суботом и недељом. Не ради се само када је велика киша или невреме. Немамо баш нешто пуно слободног времена. Ја нисам ожењен, па то лакше подносим, али сви остали јесу, оставили су супругу, а многи и малу децу. Њима је теже.“ – каже Владица.

Имате ли дневну норму, колико радите ?

„Минимум садница које једна група углавном сади је хиљаду. Ако су четворица у групи, добијемо четири хиљада садница и то смо у обавези да засадимо за један дан. То су саднице четинара, бор или јела. Може да се заради, није да не може. Послове које сам радио код куће, физички нису ни мало лакши од овог. А овде се много више заради.“

Надам се да ћу у наредном периоду наћи неко радно место код куће, у Великој Хочи, Ораховцу или Косовској Митровици. Започео сам вишу школу Заштите на раду, у Лепосавићу, која траје три године. Уписао сам другу годину и онда ми се указала прилика за рад у Немачкој и Норвешкој. Планирам да ту школу завршим, па да тражим посао у струци. Ако у томе успем, не бих више ишао у иностранство. Не планирам да напустим село. Имам рођаке у Смедереву и Београду, да сам хтео да напустим село, тамо бих тражио посао, али мене то, бар за сада, не интересује. Мени је овде, у Хочи добро. Често идемо у Ораховац, у Призрен. Имамо кафиће овде у селу. Попијемо са друштвом кафу, пиће, и одемо у Ораховац макар једном дневно.

У селу има доста младих који немају посла, питају ме како је у Норвешкој и интересују се да и они дођу да раде у Норвешкој.“ – завршава Владица.

Аутори текста: А. Димитријевић, С. Јефтић
Аутори фотографија: Саша Јефтић, Владица Маврић

Норвешка

Саднице

САМО СЕ ЈЕДНО МЕСТО ЗОВЕ ДОМ

Пролазе 23 године од егзодуса Срба и неалбанаца са Косова и Метохије. Наша тема интересовања у овом броју, били су они који су рођени непосредно пред ратна дешавања и егзодус. Истраживали смо како они данас живе, чиме се баве и да ли се сећају тог периода, да ли се уопште сећају живота на КиМ и како су прихваћени у новој средини. Иако су се сви наши саговорници уклопили у нову средину, јединствен је закључак да као свој дом сматрају само место где су рођени. Како већина каже, након напуштања свог дома, сада би могли да живе у било ком месту на кугли земаљској, али то никада више неће бити њихов дом.

Након егзодуса Срба и неалбанаца са Косова и Метохије 1999. године, поред расподеле непосредне хуманитарне помоћи, Удружење „Свети Спас“ је прве дане свог рада посветило интензивном раду са најмлађим корисницима. Организоване су психосоцијалне радионице, дружења, књижевне вечери, школе глуме, позоришне представе. У припреми овог текста, покушали смо да обавимо контакте са онима којима је рат отргao детињство започето на КиМ.

ДЕТИЊСТВО У КОФЕРИМА

У Балканској улици, у Београду, у **Адвокатској канцеларији Љушић**, почињемо разговор са адвокатом **Марком Љушићем**, који је у време ратних дејстава НАТО снага на СР Југославију, имао непуних једанаест година.

Марко Љушић

Рођен сам 1988. године у Истоку. Период детињства којег се сећам, мени је био јако леп и занимљив. За мене, у то време, безбрижан, захваљујући мојим родитељима. Они су у то време имали страхове за будућност и безбедност мене и мојих сестара, али ја о томе тада нисам пуно размишљао.

Мени је све било лепо. Није ми било досадно. Имао сам пуно другова. Био сам нон-стоп напољу, ретко када кући, сестре су ме тражиле по граду, да ме врате кући када мало окасним. Када је требало да кренем у школу, сећам се да први дан никако нисам хтео да кренем. Једва су ме убедили. Више ми је одговарало дружење са другарима на улици него у школи. Не сећам се да смо се нешто пуно дружили са вршњацима Албанцима. Школе су нам биле физички одвојене на неколико стотина метара, па самим тим нисмо ни имали прилику да се пуно сусрећемо. Сећам се да смо једном са другарима играли фудбал и да нам је пришла група вршњака, Албанаца, и тражила да игра са нама. Играли смо. Није било проблема. Не сећам се ни једне туче. Бар ја ни у једној нисам учествовао.

У то време није било уређених игралишта као данас. Сећам се да смо имали неки импровизовани кош, нека рекламна табла изнад једне књижаре у граду. Сматрало се да је кош постигнут када неко удари у ту таблу. Што је ударац био јачи (звучнији), поен је био значајнији. Обично би ми млађи кренули са игром, а онда би долазили старији, отерали нас и наставили да играју.

Да ли се сећате периода напуштања КиМ?

У Истоку сам завршио четири разреда, затим је кренуо рат, па напуштање Косова и Метохије – *наставља Марко*. Самог егзодуса се нешто пуно не сећам. Знао само да су родитељи од тада стално нешто били забринуте, посебно за нас. Пети разред сам започео у Берану. Отишли смо тамо код рођака, мислећи да ће нам помоћи у тим тренуцима. Међутим, не може се никоме замерити, нас пуно, а назирање краја избегличке несреће ни на видуку.

Након првог полугодишта у Берану, друго полугође петог разреда настављам у Рашкој. Желели смо да будемо што ближе КиМ да би се у једном тренутку, када се за то створе услови, вратили у Исток. Били смо убеђени да то неће дуго трајати. У Рашкој сам завршио и шести разред, а онда се селимо за Београд, где завршавамо преостало обавезно школовање и факултет.

Какав је био однос вршњака у срединама у којима сте се школовали и живели?

Увек је било прозивања на националној основи. Звали су нас Шиптарима. Тада ми је то јако сметало. Што су ме више звали Шиптаром, ја сам све више волео своју земљу и место одакле сам дошао. Почео сам да се занимам за историју. Не знам да ли су године учиниле своје, сада ми то не смета. Сада ме то не дотиче, али знају деца да буду нетолерантна и груба. Баш добро знају да повреду другог. Факултет је већ друга прича. Тамо има студената са свих страна, нисам се трудио чак ни акценат да мењам.

У Исток сам се поново вратио, под пратњом КФОР-а, први пут 2003. године, на кратко. Тај поновни повратак је био јако емотиван. Након тога сам често долазио, али је осећање било сасвим другачије.

Марко Љушић, Невена Петковић, Златко Маврић

Доста сте се селили у току тражења решења за наставак живота?

Јесмо. Нас шесторо. Велики терет за било кога. У тим првим данима, родбина нам је пуно помогла да се снајемо. Дивим се својим родитељима како су успели да са тим проблемима изађу на крају са четворо непунлетне деце. Много пута смо се сељацима и потрази за местом где ћемо наставити живот. Једно време смо се, у Београду, сељацима и на двадесетак дана, 1999. Беране, 2000. Рашка, 2001. Ковин, Барајево, опет Беране, па поново Рашка. Након Рашке, долазимо за Београд, где налазимо смештај у једном од колективних центара у Раковици. Родитељи нису више имали одакле да плаћају закуп смештаја и да нас школују, па смо били приморани да искусимо и овај део избегличког живота.

То су биле радничке бараке. Наша је, због величине породице, имала 24 метара квадратних. Ту смо били са избеглицама из Крајине. Није било Косоваца, била је привилегија снаћи се за место у колективном центру. Ту смо провели три године. Услови су били јако лоши. Све је подсећало на неки концентрациони логор. Само изглед кампа, очајан, прави логор, ограђен неком мрежастом жицом. Изнад је био надвожњак којим су пролазили возови. Често, ноћу, нисмо могли ни да спавамо од буке. Заједничка купатила, тоалети. Замислите мене, а пре свега женску децу, моје сестре, које из барака иду у средњу школу. Нити кога могу да позову у госте, нити да оду код другарице у госте, зато што не могу да узврате посету. У Истоку смо

пре тога имали добре услове живота. Моје сестре и ја, а сигурно и родитељи, јако смо тешко прихватили све те промене.

У настојању да што пре изађемо из колективног центра, након три године, 2003. налазимо адекватан смештај у Болечу. Ту се задржавамо три године. Након тога, 2006. године, прелазимо у Крњачу.

Али, као што видите, ипак све дође на своје. Успели смо све то да преживимо и да завршимо факултете и ја и сестре. Ја већ неколико година имам своју адвокатску канцеларију и полако градим каријеру. Живот иде даље.

Да ли ми недостаје Исток? Наравно да ми недостаје. Да ли би се вратио? Одмах, наравно, уз адекватне услове.

Да ли ово овде, где смо се кућили сматрам својим домом? Не. Овде имам кућу. Дом ми је остао тамо, у Истоку. Дом је само један, све остало је место боравка, иако то формално не признају тако. Сада ми није проблем да живим било где на земаљској кугли, где би ми се понудили бољи услови. Немам више за чиме да жалим – завршава Марко Љушић причу о свом детињству.

ГОРДОСТ И ПО МАЛО СРЕЊЕ

Тијана Андрић је власник фитнес клуба у Крњачи. Од оснивања Удружења „Свети Спас“ активно је укључена у рад дела организације који се бави разним видовима едукације интерно-расељених жена и заштитом женских права. Учесник је више радионица и семинара на тему заштите женских права. Често задужена као одговорно лице за групна путовања на КиМ.

Тијана Андрић

У то време, када нам се све то дешавало на КиМ, довољно сам била одрасла да могу да схватим шта се око мене дешава, да нешто није у реду, а опет не довољно зрела да могу да сагледам праву слику дешавања. Знате како је када имате родитеље поред себе, не морате пуно да бринете о свему. А ја сам имала дивне родитеље, који су у то време бринули о мени и мојој сестри.

Они су и заслужни за диван период детињства који сам у Призрену проживела. Ми смо се у Призрену много дружили. То је овде, у Београду, несхватљиво, овде не знаш ни ко ти је комшија у згради. Тамо ниси морао да се најавиш када идеш код некога у госте. Ретко је ко закључавао врата. Само куцаш на врата, здраво, ево мене, ја дошла. Тако је било са свим комшијама, Србима, Албанцима, Турцима. Тако су се понашала и деца, а и одрасли. То ми много недостаје. Нисмо питали ко је које нације, сви смо се играли заједно. Призрен је и по томе специфичан у односу на друге средине на КиМ. Ми смо Албанцима и Турцима честитали Бајрам, ишли код њих на баклаве, они су долазили на Божић, Ускрс, чекали да им дамо црвено јаје, да на Ђурђевдан купају децу у којој је то јаје. И у школи смо се много дружили. То је било искрено дружење и пријатељство.

Тако је било све док политика није умешала прсте и док „они“ нису почели да се понашају према директиви „одозго“ и да и децу тако уче. Посебно после 97-98. године. Кренуло је раздвајање на свим нивоима. Више нисмо сви пријатељи. Одједном више то није то. Први комшија ти је Албанац, прођеш поред њега, он ти се више не јавља, а деца крену да те псују и понашају се непримерено. Кренуло је све да се квари. Више то није био „онај“ Призрен. Нестала је та призренска идила. То ме је баш погодило.

Колико се сећаш тренутка одласка из Призрена?

Рат и одлазак ми се десио у најгоре време. У то време, у марту месецу ми је преминула мајка. То је све био јако тежак период за мене. Али шта ћеш, дођеш овде и схватиш да нема назад. Мој отац је био убеђен да смо се повукли само на пар месеци, да ћемо се брзо вратити. Тако се све време и понашао. Тек када нас је овде задесила прва зима, схватио је и он да повратка нема, да морамо да се сви средимо и наставимо живот у новим околностима. Ко је радан и способан, снаћи ће се.

И снашли смо се. Није било лако, али смо се снашли. Сестра је завршила ФОН, а ја Високу туристичку школу.

Не треба размишљати о прошлости. Живот иде даље. Пред нама је тек будућност. Очекујем да ће ми се тек, у наредном периоду, догодити лепе ствари. Какве су ми карте подељене у животу, ја мислим да сам их добро одиграла. Морамо да научимо да у животу није све само лепо. Има успона и падова. Битно је да те науче док си мали, да кад паднеш можеш брзо и да устанеш. Ја сам то научила, у ствари, живот ме је томе научио. Важно је колико ћеш брзо да устанеш и колико си ојачао после тог пада. Наравно, за потпуни успех, у све то мора да се умеша и мало среће.

Шта је за тебе дом, и како би га дефинисала?

Мој дом је, заиста, у Призрену. Осећај дома? Тај осећај имам увек када улазим у Призрен, када уђем у своју улицу, када дођем у двориште своје порушене куће. Све друго је само место где тренутно живим. Више ми није битно да ли је то Београд, Њујорк или неко друго место. Могу тамо да живим и радим, али то више није мој дом. Мој дом је у Призрену. – завршава Тијана Андрић.

КОНТРОЛА ЛЕТЕЊА

Никола Томић је интерно расељено лице из Приштине. Ради у Београду, на аеродрому, као контролор летења. Приштину је напустио по завршетку бомбардовања у периоду прве године студија архитектуре. Одрастање у Приштини описује као период који је делимично обликовао његов идентитет. Од раног детињства, као и у периоду образовања, био је свестан етничких подела у свом окружењу.

Никола Томић

Приштина је и тада била велики град и покрајински центар. Мислим да су међунационални односи у њој били нешто толерантнији него у другим, мањим местима, и поред честих, етнички обојених демонстрација на улицама. Имали смо рођаке у Косовској Митровици. Сећам се да су у годинама пре бомбардовања они стално били у неком страху да се нешто не деси, људи нису излазили на улицу увече. У Приштини је тада било мало другачије или се можда мени тако чинило.

Нисам ишао у вртић. Моја мајка у време док сам био мали, није радила, тако да сам могао дуже ујутро да спавам, а након тога сам се дружио по цео дан са децом испред зграде. У то време, међу децом, није било оштре поделе по националној основи. Сви смо били само деца, и сви смо се дружили. Тај период, до поласка у школу, је најбољи и најбезбрижнији период мог живота. Пред мој поласак у основну школу, преселили смо се из насеља Улпијана у Купушиште. У Основној школи „Аца Маровић“ били смо подељени на одељења на српском и одељења на албанском језику, што је, ваљда, и одредило круг дружења. Чак и када би се неке активности

одржавале у једном истом простору, делили смо се на групице, они у посебне, ми у посебне, али тада нисмо били у нарочито лошим односима, нисмо се често тукли или вређали. Након трећег или четвртог разреда ова основна школа је остала само са српским одељењима. У мом средњошколском периоду школе су биле једнонационалне. Срби и Турци су били у једној гимназији („Иво Лола Рибар“), а Албанци у другој („Џевдет Дода“). Након 1996. године, стање је драстично почело да се мења. Албанци су у град на дружење излазили у једно време, до отприлике 19 часова, а ми остали након тога.

Пред сам почетак бомбардовања, отац и мајка су покушавали да ме склоне на безбедније место. Пошто сам ја тада био у тинејџерским годинама, знали су да добровољно нећу да одем, па су ме убеђивали да би требало да се склоним, само да би обезбедио сестру, па да се после вратим. И ја сам се, на крају, због сестре, сложио. Отишао сам са њом код бабе и деде у село Адрани крај Краљева, да тамо проведемо неко време. Када је бомбардовање почело, прва бомба је пала на аеродром „Лађевци“, у региону Краљева. Било је осам сати увече. Нас су моји склонили од бомби, а бомба пала у нашој близини.

Током првих десет дана бомбардовања, свакодневно сам кроз телефонске разговоре тражио од мојих да ме врате у Приштину. На почетку нису пристајали, али након неког времена, када су схватили да је у самом граду релативно безбедно, дозволили су да се вратим. Онда је наредни проблем је био како се вратити. Аутобуси нису редовно саобраћали, а они који јесу, били су дупке пуни. Једва сам успео да се угурам у један од препуних аутобуса, и све време стојећи, стигнем до мојих. – *присећа се Никола.*

Да ли се сећате неког интересантног догађаја из времена бомбардовања?

Наравно, било је пуно несвакидашњих догађаја. Један од карактеристичних је следећи.

Једном за време бомбардовања, док сам у стану спремао испит из нацртне геометрије, а баба била у својој соби, неко је позвонио на врата. Погледам кроз шпијунку, непознат човек. Отворим врата: – Добро вече. – Добро вече. Приметим да је Албанац. Човек средњих година. Сав утучен. Гестикулацијом тражи да му дозволим да телефонира.

Никола Томић са породицом

Схватио сам, да су током бомбардовања Албанцима вероватно биле искључене телефонске везе, па нису могли да се чују са својима који су вероватно били негде ван Косова и Метохије.

Пустим га да уђе у собу и да телефонира. Разговарао је телефоном и у једном тренутку почео да плаче. Након обављеног разговора, понудио је да плати, што сам, наравно, одбио. Захвалио се и отишао. Не сећам се колико пута је долазио, али сам сигуран да је

још једном некон тога свратио. Зашто је баш мене одабрао, не знам. Пре тога га нисам познавао, али је сигурно био један од многобројних комшија из солитера. Можда је познавао моје родитеље или су његови знали моју бабу или мог деду, не знам.

Бомбардовање престаје, рат постаје прошлост, али не и наши проблеми. Никада нећу да заборавим тренутке када је наша војска почела да одлази, а онда су се и моје неалбанске комшије спаковале, поздравиле и отишле. У град су се вратили одбегли Албанци, а с њима су дошли британски војници. Једног јутра ме је ћале пробудио и рекао да се спремим за одлазак. Спаковали смо оно што у кола може да стане и напустили Приштину. Чини ми се да сам већ у том тренутку предосећао да нам повратка нема.

Прво смо отишли до Краљева, код бабе и деде. Након кратког времена прешли смо у Ковин, код рођака, које ја тада први пут упознајем. Покушавали смо да будемо што ближе Београду. Ћале је наставио да ради као контролор летења на аеродрому Батајница, претходно је читав радни век провео на аеродрому Слатина.

Сећам се да смо у празном, изнајмљеном стану у Ковину, једно време спавали на паркету. Имали смо само неку ћебад коју смо добили од Црвеног крста, и то је то. Мени је тада било најбитније да ме је друштво у Ковину добро прихватило. У тој банатској варошици није било пуно избеглица са Косова, па им нисмо сметали. Мислим да је за мене било добро што сам избеглиштво прихватио као нову реалност. Прилагодио сам се новом месту, новом друштву. По одласку у Београд, завршио сам школу за контролоре летења и касније се запослио. Са супругом имам два сина. Из хобија сам 2014. године написао антропологију. Студије приводем крају и ускоро ћу постати дипломирани етнолог/антрополог.

У Београду сам променио десетак станова. Лако се прилагодим окружењу, али се не везујем превише за место, тако да ми је сада лако да променим адресу. То највероватније има везе са мојим првим одласком из Приштине. Више ме ни једно место не „поседује“. Битно је да је мени и члановима моје породице добро.

Значи, остала је носталгија за Приштином?

Наравно. Након егзодуса, само сам два пута превозом прошао кроз Приштину, али нисам имао прилику да прошетам кроз мени драге крајеве града. Волео бих да са неким својим пријатељем прошетам лагано кроз Приштину и обиђем места која сам раније волео. Често се са бившим суграђанима, пријатељима из Приштине, присећам заједничке прошлости.

Остале делове Косова и Метохије нисам имао прилике да боље упознам. Најбоље сам познавао Приштину и Титову/Косовску Митровицу. Волео бих да видим Призрен, то је град мог прадеде. Искористићу прву прилику да то урадим. По ономе што знам, Призрен је специфично место, где се већ више година уназад одржава Међународни фестивал филма, затим Међународни фестивал средњовековне музике, као и многи други културни догађаји. – *завршава Никола.*

029 У СРЦУ

Игор Тодоровић са својим братом, сестром и супругом власник је кафића **029** на Врачару, у којем се често окупљају расељена лица из Призрена. Одмах по расељеништву и приспећу у Београд, наставио је да ради, а затим је покренуо и поменути породични посао. Београд доживљава као град у којем је тренутно стациониран, док Призрен описује као свој град, за који га везују најлепше успомене из ране младости. Истиче да је живот у Призрену некада изгледао потпуно другачије, као и да су етничке поделе биле потпуно одсутне у периоду његовог живота у Призрену. Жали за губитком могућности да породицу (супруга и два сина) оснује у свом родном граду.

Период одрастања у Призрену један је од најбољих периода мог живота. Живели смо заједно са Албанцима и Турцима, заједно

смо ишли у школу, дружили се, касније, радили заједно, ишли једни код других у кућне посете, спавали једни код других. Нисмо се делили по националној основи, све до 1999. године.

Било је поштовања. Ја албански језик не знам, осим оног основног, добар дан, како сте, и тако то, али то није био разлог да се споразумемо. И Албанци и Турци су говорили српски, и то никоме није сметало. Они су долазили код нас на Ускрс, честитали нам. Ми њима и дан данас честитамо Бајрам, али сада телефоном.

Игор Тодоровић

На жалост, данас се много тога променило, дошле су млађе генерације. Већина мојих тадашњих пријатеља је отишло ван границе у потрази за бољим животом. Волео бих да се све ово није десило, да се врати оно време када смо сви били срећни, и ми и они. На жалост, свестан сам да то није могуће. Сада, и ми, а и они, тражимо своју срећу на другом месту.

Ја без Призрена не могу. Оба сина сам крстио у Призрену, у манастиру Светих Архангела.

Старијег 2008, а млађег, пре две године. Идем колико год често могу, виђам се са пријатељима Албанцима, Турцима, Муслиманима (сада Бошњаци). Дружимо се, срдачни смо исто као и раније, честитамо једни другима празнике. – уверава нас Игор.

Када сте напустили Призрен?

Призрен смо напустили 14. Јуна 1999. године. Отац и мајка су остали у стану, верујући да неће имати никаквих проблема. Отац је знао албански језик, а имали смо доста добрих пријатеља. Међутим, нису могли да издрже. Ситуација, уместо да се смирује, била је све напетнија. У једном тренутку, након месец дана од нашег одласка, и одласка велике већине Срба, до њега стиже информација да више нису безбедни и да им је живот угрожен. Напустили су стан и једно време били у Богословији. Ми ништа о томе тада нисмо знали, телефонске линије су биле у прекиду. У Београд су дошли четири месеца након нашег одласка.

Никада нећу да заборавим тренутак напуштања Призрена. Било је тужно. Брат, моја девојка и ја, кренули смо у избегличкој колони. Родитељи су остали. Тада сам био возач почетник, без неког великог искуства у војњи. Осећај губитка града у коме сам рођен, страх од одговорности што возећи у колони одговарам и за друге животе. На изласку из Приштине почео је да пада мрак, промашио сам пут. Некако смо стигли до Прокупља, где смо направили паузу, да се мало повратимо од стреса који нас је задесио. Након тога смо наставили до Београда. Једно време смо били на релацији Београд – Нови Сад, где смо били смештени код тетке. На крају смо се определили да живот наставимо у Београду, десетак година убеђујући себе да је то привремено, да ћемо се вратити у Призрен. Временом, та нада је све више бледела, а ми смо све више учвршћивали своје позиције у Београду. Успели смо да обезбедимо кров над главом, да добро разрадим посао. Деца су нам кренула у школу, имају своје друштво и сада они долазе у фазу да је ово њихов родни град и да на другом месту не би могли да живе. Њихов дом је овде, а наше место је поред њих, мада ће нама дом увек бити само Призрен.

Да ли сте успели да понесете нешто од успомена, фотографије или нешто друго?

Ништа. Сва срећа да су рођаци успели да изнесу део заједничких фотографија, па смо то умножили. Фотографије, књиге и друге успомене, остале су у Призрену.

Игор Тодоровић, Невена Петковић

Какве је утиске оставила на тебе прва посета Призрену након егзодуса?

Тај први одлазак је био чудан. Закупљен сам био тиме да што више фотографија снимим. Када смо кренули назад према Београду, схватио сам да град уопште нисам видео, осим кроз објектив фото-апарата, као туриста. Баш тако, као туриста. Јако непријатно осећање, туриста у свом граду. Наредни одласци су били сасвим другачији, опуштенији. Почео сам да се срећем са пријатељима у граду, да слободно шетам кроз град и проводим време по кафићима.

Како сте се снашли у Београду?

Избегли смо у јуну, а почели да радимо у септембру месецу. Пре егзодуса, у Призрену смо радили у кафићу. То смо наставили и у Београду, прво код рођака, а онда смо породично отворили свој кафић, који носи назив 029 (позивни број фиксне телефоније за Призрен).

И раније, пре егзодуса, долазили смо у Београд, код тетке. Волели смо да дођемо и играмо се у Београду. Тада смо били деца. Сада ми недостаје спорији темпо живота који смо имали у Призрену, где се на посао ишло пешице, лагано, где су се скоро сви међусобно познавали (град је имао 10.000 становника). Док дођеш до посла, сретнеш се са десетак пријатеља, поразговараш, дођеш до нових информација.

Овде је темпо сасвим другачији. Не стигнеш да се видиш са пријатељима. Свако има свој живот, бори се да допринесе породици и једва да има времена за дружење. Остварујемо контакте са генерацијом, организовањем сусрета на сваких пет година, али то све брзо прође, и свако оде на своју страну.

Договарам се да заједно обиђемо Призрен и друга места на Косову и Метохији. Док смо били тамо, нисмо знали да ценимо оно што имамо или смо били млади, па нам то није било интересно. Волео бих да обиђем све манастире, Пећку патријаршију, манастир Високи Дечани. Првом приликом ћу отићи до Брезовице. Иако се налази на тридесетак километара од Призрена, ретко смо је посећивали док смо доле живели. – завршава Игор своју причу, уз поновну констатацију да му је жао што није имао прилику да са својом породицом живи у Призрену.

ДУГ ПРЕМА КиМ

Анастасија Живковић је рођена 2000. године, непосредно након егзодуса Срба и неалбанаца са простора КиМ. У разговору са Анастасијом имали смо намеру да представимо гледање на припадност и догађаје на КиМ из перспективе оних који су рођени у централној Србији, као и да проценимо њихов став према домовини њихових родитеља. Зашто смо изабрали баш Анастасију? Зато што из сваке њене речи навире носталгија за КиМ и припадност тим просторима. Иако није рођена на КиМ, ова млада девојка осећа потребу да свој рад усмери на очувању културне традиције КиМ.

С обзиром на то да ме порекло везује за КиМ, често размишљам шта бих могла да урадим за ово подручје. Осећам потребу да се на неки начин одужим и да би то могло бити кроз неки вид промоције богате историје и традиције наше јужне покрајине. – *започиње своје обраћање Анастасија.*

**Анастасија Живковић
у призренској ношњи**

Моји родитељи су живели у Косову Пољу, а били су за-
пслени у Приштини. Мајка у
здравству, а отац као правник.
Имам и старију сестру која је
рођена 1990, као и брата који је
рођен 1992. године. Моја поро-
дица је 1999. избегла код моје
тетке, која се тада налазила у
Сурдулици, где сам се ја роди-
ла 2000. године, а убрзо након
мог рођења, преселили смо се
у Ниш. Моје детињство и читав
мој живот, везани су за овај град.
У њему сам завршила основну
школу, као и нижу и средњу
музичку школу на клавирском
одсеку.

Деда и баба нису одмах на-
пустили КиМ. Они су живели у Прилу-
жју до 2008. године, па сам ја
често код њих проводила летње рас-
пусте и управо ме то највише
везује за КиМ. Са радошћу се сећам
тих дана и носим лепе успоме-
мене. Памтим да је у Прилу-
жју тада било живо. Дружили смо се
у дворишту куће, тамошње основне
школе, као и у црквеној порти.
Организоване су фолклорне вечери
на којима сам развила љубав
према традиционалном плесу. Ипак,
временом је живот замирао.
Деда је умро 2008. године, након
чега је баба прешла код нас у
Ниш, те сам и ја почела ређе тамо
да одлазим. Понекад моја мајка
обиђе своју породичну кућу, али у
њој више нико не живи.

Без обзира на све, имала сам
срећно детињство. До сада сам
успела да обиђем неке културне
знаменитости на КиМ – Пећку па-
тријаршију, Дечане, Газиместан и
Приштину. Вероватно је припад-
ност и љубав коју гајим према КиМ
била пресудна да почнем да се
бавим фолклором. У Нишу сам се
учланила у АКУД „Оро“, а касније
уписала студије етномузикологије
на Факултету музичке уметности
у Београду. Тренутно сам на чет-
вртој години основних студија,
а планирам да упишем и мастер
студије и тако наставим своје усав-
шавање.

**Имала си запажено учешће на такмичењу у представљању
културног наслеђа КиМ у Бугарској?**

Такмичење је организовао Регионални центар Унеска у Софи-
ји и требало је представити елемент културног наслеђа из своје
околине. Одлучила сам да то буде стругана погача, коју је некада
припремала моја баба, а моја мама је прави и данас у специјалним
приликама. На такмичењу се представило још 42 учесника из 8 зе-
маља, те је ово било веома драгоцено искуство.

**Какав је твој однос према другим народностима који живе
на КиМ?**

Људе делим на добре и лоше, на шта је пресудно утицало моје
кућно васпитање, али и студије етномузикологије. Сматрам да је
јако ружно делити људе према националности, вери и месту из којег
су дошли. Ја сам то не мало пута осетила на својој кожи. Иако ни-
сам рођена на КиМ, „староседеоци“ су ме, знајући за моје порекло,
доживљавали као избеглицу. У основној школи ме је друг називао
Шиптарком, што је мени и тада било смешно. Били смо јако мали
и нисмо знали шта та реч значи, па претпостављам да је он тако

Признања

нешто могао да чује само у својој кући. Мишљења сам да је поро-
дица основа и да све важне вредности стичемо у њој. Могу да се
похвалим да сам ја расла у здравом окружењу, и да моји родитељи
никада нису делили људе по вери и нацији, нити ја имам разлога
да то радим.

Када ме неко пита одакле сам, кажем да сам из Ниша, али во-
лим да нагласим да сам пореклом са КиМ. Себе доживљавам као
неког ко је коренима везан за овај простор, иако је читаво моје де-
тињство везано за Ниш. Управо се због овога стално мучим како да
се декларирем, а верујем да сличан „проблем“ имају и друга деца
која потичу из породица расељених са КиМ.”

Анастасија самостално спроводи теренска истраживања и као
резултат једног од њих објављен је њен рад „Свадбене песме Висо-
ка“ у часопису Мокрањац за 2020. годину. Аутор је бројних приказа
за часописе Фолклористика и Етноумље, а редовно учествује и на
стручним едукацијама из области традиционалног плесног и музич-
ког наслеђа. Активан је члан КУД-а „Ђока Павловић“ из Београда,
као и ансамбла Традиција вива при Факултету музичке уметности.

Анастасија Живковић је позвана да маја месеца учествује
на конференцији која се одржава у Истанбулу у организацији
Међународног удружења за традиционалну музику. С обзиром
да трошкови одласка и боравка на конференцији нису покри-
вени, користимо ову прилику да позовемо људе добре воље
да својим финансијским прилогом помогну њено учешће. Број
жиро рачуна Анастасије Живковић 170001049560000056, код
Unicredit bank a.d. Beograd.

УБИ НАС НЕИЗВЕСНОСТ

Александар Ђорђевић, живи са мајком и млађим братом.
Александар већи део свог досадашњег одрастања памти као бор-
бу своје породице за напуштање колективног центра и изналажење
адекватних услова за живот. Пре годину дана породица је смештена
у стан на Вождовцу, који је добила на коришћење. Млађи брат Не-
дељко, основне студије педагогије завршио је у Београду, а након
тога и мастер студије политикологије у Аустрији. Сада завршава и
друге по реду мастер студије у Аустрији, из области уметности и му-
зике. Цела породица изражава јаку везу са местом расељеништва.
На самом почетку разговора, Александар поносно истиче:

Ми смо староседеоци у Призрену. По сазнањима које имамо,
наши преци су у Призрен дошли пре више од 300 година. Поносим
се тиме што сам и ја рођен у граду који од увек представља култур-
но и историјско средиште.

Детињство сам провео јако лепо. У Призрену сам стекао

велики број пријатеља. За разлику од мене, брат није имао весело детињство. Његово детињство је обележио рат и избеглиштво. Крајем деведесетих година почела су превирања у читавом региону, што је утицало и на односе код нас. Тада је престала и безбрижност у одрастању. Када су 1999. године Срби почели да напуштају Призрен, дошао је ујутро теча да нас зове, а мама му је рекла да ми нећемо. Теча је узео мог млађег брата и отишао. Мама и ја смо морали за њима. Мама је изашла у паључама. Понела је само кантицу еуро-крема и две кашичице за нас. Те кашичице и данас чувамо за успомену на Призрен и те несретне тренутке.

Недељко и Александар Ђорђевић

Прво смо отишли код ујака, у Младеновац. Прихватио је целу родбину, седамнаесторо нас. Кратко смо се код њега задржали. Нисмо хтели да будемо на терету. Отишли смо у Црну Гору. До 2007. године смо живели у Бечићима, у избегличком кампу, козовском дечијем одмаралишту.

Почели смо да се везујемо за Бечиће, Будву, стекли смо нова познанства. Међутим, донета је одлука да избеглице напусте одмаралиште. Како нисмо имали средстава за плаћање закупа, дошли смо у Београд. Поново у колективни центар, на кружном путу, на Вождовцу, седамнаест породица у нехуманим условима, са доста влаге. Све време смо се борили за обезбеђење бољих услова, обрађали смо се свим могућим институцијама и организацијама. Тринаест година смо живели тако. Искључили су нам и струју, како би нас натерали да напустимо колективни центар. Годину и по дана је седамнаест породица живело без струје. Нисмо имали где. Није било резултата, док се лично председник Вучић није заинтересовао за наш случај. Након његовог заузимања за нас, додељен нам је привремени смештај, у војним зградама, чији је власник Републичка дирекција за имовину. Овде су услови добри, сув, светао стан, још само када бисмо могли да га откупимо. Овако, живимо у неизвесности, докле ће бити то привремено, шта ћемо ако нас сутра поново избаци. Немамо где.

Ја свој дом немам ни овде, а ни на Косову, тако да не могу ни да дам одговор на питање где ми је дом. Овде немам дом, ово је привремени смештај, а из мог родног дома и града сам протеран. Остала ми је у сећању једна реченица из књиге о Астeciма, када су их протерали и питали где је њихов дом, један од њих је рекао „Једном изгнаник, увек изгнаник“. То се односи и на нас.

Битно је само да човек нађе свој мир, да може да живи и ради у једном нормалном окружењу. Уколико то успе и буде марљив, резултати ће сами доћи.

У Призрену смо лепо живели. Тада смо брат и ја планирали да студирамо негде ван Србије, али да се након завршетка студија поново вратимо у Призрен. Брат је у Београду завршио основне студије ФМУ, Инструментални одсек-труба. Мастер у Линцу/Аустрија, Инструментални одсек-труба и Музичку педагогију. Ја покушавам

да стекнем разне вештине и знања. Завршио сам обуку за паркета-ра, и планирам да одем да радим у иностранство. Да ли ћу да се вратим-видећемо. Ако не будем могао у Призрен, сада ме ни једно место више емотивно не везује.

Да ли сте били у Призрену после егзодуса?

Први пут смо, мајка и ја отишли на јесен, крајем 2003. године, у организацији Удружења „Свети Спас“, које је то организовало уз подршку Норвешког савета за избеглице и УНХЦР-а Призрен. Организација те прве, како је зову, иди-види посете, је добро прошла. Отишли смо до стана који нам је био узурпиран. Узурпатор нас је лепо примио. Прошетао нас је кроз град, да нас убеди да нисмо непожељни и да смо безбедни. Нисмо имали никакве непријатности. Али осећај је био јако чудан. Све је било другачије. Призрен више није био исти. Не знам како да то опишем, нисам могао да препознам град у којем сам се родио. Иако се тада није још много изменио када је инфраструктура у питању, то за мене више није био „онај“ Призрен.

После тога смо чешће ишли, исто у организацији Удружења „Свети Спас“, скоро сваке године на обележавање Задушница (март-новембар) и Спасовдана (јун).

Кад помислите на Призрен, шта вам највише недостаје?

Дом. Мир. Спокојство. Недостаје ми моја улица, осећај када излазим из бабине куће и кренем према цркви. Ускрс у Призрену, када у цркви добијемо бомбонице, када ми ставе венчић око врата, дружење са вршњацима. Те детаље не могу да заборавим. За Бадњи дан, ишли смо у шуму по велике бадњаке. Старији су пили кувану ракију. Те бадњаке смо доносили у град и делили по околним кућама, посебно старијим домаћинствима, где домаћини нису могли да иду по бадњак. Код нас се бадњак није продавао. И цео тај ритуал није сметао никоме у граду, ни Албанцима ни Турцима. Ми смо обележавали своје празнике, они своје. Једни другима смо честитали. Никада због тога није било проблема.

Мој брат, који је тада имао само пет година, увек прича о шетњи Шадрваном, сладоледу из оближње посластичаре, сарајевском бу-реку, леблебијама, семенкама.

Шта даље?

Прво, уби нас неизвесност око крова над главом. Овде је сада лепо, али је тренутно то само још један привремени смештај, а године пролазе. Морамо да оставимо емоције по страни и изборимо се за бољу будућност, да обезбедимо финансијску сигурност. Ето, брат полако приводи крају своје школовање, треба мислити о запослењу. Ја повремено по нешто радим како би допринео породици. Ваљда ће доћи време да се и ми средимо. За сада је све несигурно, и смештај, и посао.....

Норди и Александар

Све време, током вођења разговора, пажња укућана била је усмерена на миљеника, мачка Нордија, који је, како кажу преживео сличну судбину. Нашли су га напуштеног и исцрпљеног код Кружног пута, у близини избегличког насеља. Преласком у нови стан, повели су и њега, да и даље дели њихову судбину, и у добру и у злу.

Аутори текста:

Златко Маврић, Невена Петковић,
Александра Димитријевић, Саша Јефтић

Аутори фотографија:
Саша Јефтић, Златко Маврић,

ОБНОВА СВЕТИЊА У ПРИЗРЕНУ

Призрен је заједничка именица за све Србе, ма где живели. То се показало и приликом обнове призренских светиња. У обнови Цркве Св. Пантелејмона и Цркве Св. Николе (Рајкова), својим прилозима је осим Призренаца здушно учествовао велики број приложника из матице и дијаспоре, непосредно или преко више удружења и хуманитарних организација које су се укључиле.

Према предању, у Душаново време, Призрен са околином је имао 365 цркава. Од доласка Османлија многе су срушене, на многим темељима су подигнуте џамије. Оне које су преживеле све ове векове пострадале су од стране албанских екстремиста у Мартовском погрому 2004. године и поред присуства јединица званичних оружаних међународних снага под вођством НАТО (КФОР-а), чији је основни задатак стварање и одржавање сигурности на КиМ. Све градске цркве су оштећене у мањој или већој мери паљењем, а Саборни храм Св. Ђорђа из 19. века и Црква Св. Николе (Рајкова) из 14. века, минирањем. Мине у Саборном храму су урушиле кров и звона (дар Краља Петра Првог и Николе Спасића) у унутрашњост цркве, која је изгорела заједно са раскошним иконостасом из Сентандреје из 1720. године.

Од 2004. г. под окриљем Епархије рашко-призренске и Владике Теодосија, уз активно учешће других организација и добротвора, започета је обнова бројних пострадалих светиња Призрена. После паљења конака манастира Светих Арханђела код Призрена (задужбине цара Душана из 1343. г.) од стране албанских екстремиста, Друштво пријатеља манастира Свети Арханђели код Призрена укључило се у обнову, те је у јесен 2004. г. подигнут потпуно нови конак. Учесћем истог Друштва, обновљена је 2014. г. и Црква Св. Врачева из 19. века. Заједничким активностима Призренаца укључених у ово Друштво и Удружења за помоћ расељеним лицима „Свети Спас“, 2015. г. дат је видан допринос у реализацији пројекта обнове атријума Цркве Св. Спаса у призренској Поткаљаји (задужбине Младена Владојевића, деде Вука Бранковића из 1348. г.). Остале цркве саниране су у мери у којој се могло: Црква Богородице Љевишке (задужбина краља Милутина из 1307. г.), Црква Св. Николе (задужбина Драгослава и Беле Тутић из 1331. г.), Црква Св. Недеље (задужбина Краљевића Марка Мрњавчевића из 1371. г.), саборни храм Св. Ђорђа (задужбина призренских еснафа из 19. века) и Црква Св. Ђорђа (задужбина браће Руновић из 15. века).

Јуна 2020. г. формиран је **Одбор за обнову Цркве Св. Пантелејмона**, састављен од дванаест Призренаца из света науке, књижевности, културе, привреде и Српске православне цркве. Овај одбор основан у духу традиције Призренаца и по узору на њихова многобројна добротворна друштва 19. века, која су обнављала свој град и наслеђе предака. Владика Теодосије је благословио рад Одбора, акцију је подржала црквена општина Призрен а Покрајински завод за заштиту споменика културе Косова и Метохије је урадио пројекат обнове.

Црква Св. Пантелејмона потиче из 14. века (према повељи манастира Св. Петра Коришког из 1343. г.), када је краљ Душан дошао у Призрен „...обновити и с здати цркв в манастир Краљевства ми.“ После смрти цара Уроша Призрен је био у власти краља Вукашина, Ђорђа Балшића а под Османлијама после пада Новог Брда, 1455. г. После Велике сеобе 1690. г. Призрен је опустео. Црква је обновљена 1937. г. на месту старе цркве из средњег века. Градско брдовито насеље у коме се налази, Пантелија, добило је назив по овој цркви. Поред цркве је чесма коју је уредио један призренски занатлија и из које непрекидно тече вода. Током Другог светског рата под тзв. „Великом Албанијом“, Црква Св. Пантелејмона била је без значајних оштећења. Међутим, током Мартовског погрома 2004. г. и поред присуства јединице КФОР-а, албански сепаратисти су цркву запалили изнутра. Потом се годинама урушавала међу дограђеним вишеспратницама, прекривена коровом и оштећена.

Одбор за обнову Цркве Св. Пантелејмона је јавну акцију прикупљања средстава започету јуна 2020. г. успешно окончао за неколико месеци. Веома брзо су започети радови и штета настала на цркви је санирана. У току је опремање унутрашњости цркве.

Црква Св. Николе (Рајкова)

Црква Св. Николе (Рајкова) пострадала је 1999. г. минирањем од стране албанских екстремиста. Мине су срушиле спољне зидове цркве а унутрашњост је опстала. Делимично ограђена, затрпана отпадом, под кишом и снегом, чекала је своју обнову последња обновљена црква у Призрену.

Црква Св. Николе, задужбина је призренског властелина Рајка Киризимића чији се син Богдан Киризимић помиње у записима о Призрену из 1361. и 1368. г. Саграђена је у првој половини 14. века, у призренском насељу Поток-мала. Рајкова црква помиње се у *Светоарханђелској хрисовуљи* цара Душана. Заједно са другим бројним црквама приложио је својој задужбини, Светим Арханђелима, свом манастиру са гробном црквом. Црква је служила до 1795. г. када је опљачкао скадарски Махмуд паша Бушатлија. Крајем 18. века поплава је затрпала цркву. Њени темељи су откривени приликом уређивања митрополитске баште и обновљена је благословом рашко-призренског митрополита Мелетија 1857. г. Проширена је и покривена дрвеним кровом и о томе је, над улазом у цркву, остављен натпис.

До јуна 1999. г. у њој су се служиле литургије, посебно на празник Св. Николе, зимског и летњег. Међу њеним иконама истицала се икона Св. Илије у пећини из 16. века. Иконостас цркве био је дело сликара Сергија Димовића из Козане у Грчкој, а фрескописац је остао анониман. У њој се чувала и призренска икона Богородице из средине 16. века, која је првобитно стајала на иконостасу Богородице Љевишке. Од почетка 20. века, у дворишту ове цркве је школа – задужбина призренског добротвора Младена Угаревића. По добротвору названа, ову школу су од 1912. г. похађала и деца других вероисповести. Од 1999. г. је преименована у ОШ „Призренска лига“ и од тада је више не похађају српска деца.

Уочи празника Св. Николе, 18.12. 2020. г. исти Одбор за обнову, сада на челу са призренским парохом Јованом Радићем, уз благослов Владике Теодосија је започео захтевнију акцију обнове ове цркве и успешно је окончао на дан славе Св. Николе 2021. године.

Призрен је заједничка именица за све Србе. То се показало приликом обнове призренских светиња. Током обнове ове две цркве забележено је пуно дивних примера приложништва добротворних који у очувању православне културне баштине Косова и Метохије и царског Призрена виде очување сопственог историјског и националног идентитета. Ако чувамо светиње као чуваре и доказ нашег трајања, сачуваћемо себе и будућност своје деце.

Део чланова одбора за обнову цркве Св. Пантелејмон

Ауторка текста: Лела Марковић
Аутор фотографија: архив богословије, архив одбора за обнову

ЈУБИЛЕЈ ПОВОДОМ ЈУБИЛЕЈА ВЕК И ПО ПРИЗРЕНСКЕ БОГОСЛОВИЈЕ Призренци и Призренска богословија (1871–1912)

Постојање једне институције, век и по, је велики период и за срећније народе од српског. Ако се има у виду да је настала на немирном Балкану, где су ратови за слободу и борба за опстанак готово свакодневица, радост што постоји и траје у континуитету је још већа.

Срећан рођендан, Богословијо призренска, на многаја љета!

Богословија у Призрену почела је да ради 1871. године као приватна школа скромних могућности, али је временом превазишла очекивања њених оснивача. Прерасла је у расадник просветног и националног рада Срба у Османском царству, оспособљавала је младе људе да као културни и образовани ступе на позорницу и делају за добробит свог народа. И не само то, ти млади људи који су се опредељивали за учитеље, наставили су са ширењем просветног и културног расада, што је било од огромног значаја за српски народ, а свештеници су народ крштавали и венчавали и тако допринели да остане у својој вери и народности.

Призренски Срби, живећи у својих 850–900 кућа, груписани с леве стране Бистрице на брдима у Поткаљаји, Потокмали, Пантелији, Папа-чаршији, с неверицом су примили вест да је у Призрену основана Православна српска богословија. Наравно да радости није било краја, посебно их је име збуњивало, али то им је дало наду да верују да ће брзо доћи ослобођење и да треба само да истрају. Године, деценијама, није се смело рећи да си Србин него Рум Милет или, још горе, Бугари Милет. На школским вратима, писало је Православна српска богословија и Призренци су у самом називу школе видели спас и говорили су: „Ово неје без ич, јер је ево дошло време да се Србин сме звати Србином.“ Почели су да верују да је куцнуо час ослобођењу или да је ово бар први весник слободе.

Однос власника богословије Призренца Симе Андрејевића Игуманова и народа је био посебан. За живота Игуманов је био веома поштован и цењен у целој Старој Србији. Обичан свет је веровао да он сам финансира сву просветну активност. И зато су га ковали у звезде. Након Игуманове смрти грађани и Призренска богословија неговали су најлепшу успомену на њега, која је временом израстала у култ. Иако више није био међу живима, његово се име чуло у сваком српском селу као великом добротвору. Доживљавали су га као свеца, чак су после његове смрти узимали земљу са његовог гроба и чували је као светињу.

Без обзира на своје имовно стање, Срби у Призрену су на своје славе позивали наставнике богословије. Они су одлазили и били веома изненађени тим степеном саборности. Професор Михаило Поповић описао је једну славу код породице Патрновић.

Присуствовали су трговци, кројачи, обућари, кујунџије, мутавџије у великој соби. У мањој су биле жене. Све је било свечано одевено и украшено, блистала је срма, а негде и злато. Трпеза је била веома богата, а славу је запамтио по здравицама. Сећао се: „Све оно што смо ми као странци казали, бледо је било према ономе што су после нас говорили, мутавџије, кујунџије, трговци и други. Ниједан није пропустио да из народних песама не цитира по читаве пасусе, што се односе на српску славу и јачање вере и патриотизма“. Управа богословије је често била у прилици да позајмљује новац од богатих грађана Призрена.

Призренски Срби су водили рачуна о вишим интересима, више него они који се „граниче са кућним прагом“. Та њихова брига сигурно је наслеђе које им је богословија даровала. Она је једноставно утицала на развој духа овог народа. Наставници, који су у великом броју били Призренци, општили су са народом преко пријатељских и родбинских веза. Трговци који су у граду радили били су већином бивши ђаци богословије, писмени и разборити грађани који су умели да бране свој и српски интерес пред властима. Богословија је самим својим постојањем у Призрену много значила, уливала утеху и наду становништву које је у њу гледало као у трачак светлости слободе.

Призренци су за 140. рођендан Богословије (2011) добили најлепши дар, обновљен је рад Призренске богословије у Призрену. Готово шапатам се преносила вест, било је још невероватније, него 1871. да се на потпуном згаришту обнавља живот. Богословија у Призрену наставила је своју мисију, образовање младића за будуће свештенике, али њена мисија је сада била још већа, а то је очување православног и српског идентитета у граду Призрену, као и на целом Косову и Метохији.

Обновљена Призренска богословија, за 10 година рада, одшколовала је 50 ученика, који су наставили своје школовање. У школи се и данас налази око 50 богослова. По речима владике Максима (Васиљевића) „млади богослов преко косовскометохијских светиња улази у један свет у коме васељенски саслужују небо и земља“, а о својеврсно чувару светиња, призренском богослову, владика каже: „Живећи крај све проређенијих светиња, чува не само своје светиње, него и светиње читавог просвећеног човечанства.“

Богослови заједно са професорима и њиховим породицама, али и осталим особљем у школи, чине једну малу заједницу, која за услове Призрена чини већу заједницу. Данас је та школа једно изоловано острво православља у центру Призрена и Призренци који живе у Призрену, а и они који га посећују, осећају да је то место, место спокоја, сигурности, наде и вере. Често се у просторијама школе одвијају културне манифестације намењене, не само богословцима и њиховима професорима, него и свим Србима.

Очи Срба јужно од Ибра, упрте су у Богословију, која је и данас много више од обичне просветне установе. Богословија је симбол опстанка и путоказ нашим потомцима. По речима јеромонаха Исидора, заступника ректора, школа је својеврсно „богословско гнездо на Бистрици.“

Богословија-богослови

Велики јубилеј, век и по Призренске богословије, Србима-Призренцима значи много. Расељени на све стране васељене с пажњом су пропратили обележавање 150-ог рођендана ове старе Старосрбијанске даме са једном мишљу, да се поново свију око ње! Чврсто верујући да је она „оно најпрво семе“ у Призрену из које ће поново васкрснути призренски Срби.

Аутор текста: Др Александра Новаков
Аутор фотографије: Архива богословије

ДОМ ПРОЖЕТ РАСЕЉЕЊИШТВОМ

Невена Петковић

Многе породице као део свог фолклора чувају сећања и преносе приче о присилним миграцијама, изграђујући свој идентитет, али се ипак чини да постоји велико не-разумевање положаја лица која су доживела расељеништво, посебно када се говори о простору Косова и Метохије. Бавити се истраживањем присилних миграција на територији некадашње Југославије, често значи размишљати о својим друговима из разреда, о својој родбини, пријатељима и колегама, и истовремено успостављати однос поверења са саговорницима који су спремни да поделе своје животне приче и трауме. То је врста колаборативног рада у оквиру којег саговорници имају изједначен положај са истраживачем, којег често и сами наводе на отварање нових тема. Управо на поменути начин, ослањајући се на постојеће антрополошке студије, и сама сам започела са анализом и прикупљањем усмених историја интерно расељених лица са Косова и Метохије, интересујући се за њихов доживљај дома по расељеништву. Током досадашњег истраживања међу саговорницима је било лица која су расељена на територији Београда, Ниша и Грачанице. Теренски рад је самим тим укључивао и боравак на подручју Косова и Метохије, као и сарадњу са организацијама које раде на систему заштите права интерно расељених лица. Веома сам захвална удружењима „Срећна породица“ и „Свети Спас“, која су ме повезала са својим корисницима и пријатељима, као и организацији „Коло српских сестара за Косово и Метохију“ која ми је омогућила да 2020. године присуствујем колективној посети приштинском гробљу и слави Цркве Свети Никола. Поменуте колективне посете гробљу, које се организују и у другим местима на Косову и Метохији, могуће је посматрати као чин путем којег се на религиозном плану урушава опозиција пролазности и трајања, и дому, посматраном као вечно, приписује сакрални статус, те је њима могуће приписати посебан значај.

Нематеријална упоришта дома

Расељена лица која одржавају физички контакт са расељеним подручјем, упркос протоку времена, и данас се суочавају са неизвесношћу стамбеног питања. Она је посебно осетна у контејнер насељу на „Падалишту“ у Грачаници. Међутим, без обзира на услове живота, немогућност откупа станова добијених на коришћење, окупирани имовинске поседе, године проведене по колективним центрима на различитим локацијама, породице су изграђивале и изграђују дом током читавог периода расељеништва, и у тренуцима његовог материјалног одсуства. Тако и од нехуманих услова у контејнер насељу на „Падалишту“, одступа мала породична башта, која се опире опорим мирисима лимених соба, које према речима саговорника, зими није могуће загрејати, нити лети расхладити. Инсекти затечени у контејнер насиљу, били су предмет сећања и породица које су се у колективним и социјалним смештајима бориле са истим проблемом, навикнуте на одсуство приватности и заједнички тоалет.

Међу саговорницима је било лица различитог социјалног и економског статуса, али су разлике у доживљају везе са расељеним подручјем најпре могле бити уочаване на генерацијском нивоу. Генерације које су расељеништво доживеле као зреле личности, свој дом су концептуализовале повезујући га са местом расељеништва, и као емотивну потешкоћу наводиле су измештање из културног и друштвеног контекста. Поменуте генерације најчешће су истицале како су задржале међуетничка пријатељства успостављена пре 1999. године, као и да је њихово одрастање обележило одсуство међуетничких тензија:

Е, ми смо у нашем одељењу имали чак и Албанце, Турке и Роме који су ишли са нама. То је мој разред, био је мултиетнички, ако можемо сад тако да га назовемо. Али тада нисмо знали за ту реч, јер тада за нас децу није постојало ни братство ни јединство, ни та реч мултиетничност, једноставно, значи то, људи, деца којима су се родитељи нормално дружили. Значи дружили се, међусобно зато што су се поштовали као људи. Као људи, као комшије, и тако да, тога се сећам врло лепо, и то је било негде до 1968. године. (саговорник 1955. годиште, расељен из Приштине)

Међутим, многа лица наводила су да су наилазила на неприхватање од стране суграђана по расељеништву. Породице са децом често нису могле да нађу смештаје за изнајмљивање, док су истовремено њихова деца у школи била изложена различитим видовима дискриминације. Сусретала сам се и са лицима која нису могла да пристану на интервју и присећање, а готово за све је разговор повлачио и поновно проживљавање трауматичних догађаја, иако су поједини истицали и терапеутске ефекте разговора. Истовремено, било је и саговорника који су упркос психолошким проблемима и нестанку најближих особа, делили своје животне приче, тежећи и сами да допринесу очувању сећања. Њихови наративи о расељеништву прожети збуњеношћу, подједнако као и њихови кофери са најосновнијим стварима, документацијом и летњом гардеробом, затим и описи периода адаптације на нова окружења, указују на њихова надања да је расељеништво, иако изненадно, могло бити привремено:

Немаш појма где идеш и зашто идеш, ни да ли би требало да идеш, цео свет, имаш осећај, да је једна велика рупа. И путујеш у тој рупи, и надаш се да кроз ту рупу мораш да прођеш, да би поново се вратио, одакле си. Е то је мој осећај. Значи доживео сам све, и јеврејску клетву, дабог да имао, па немао. (саговорник 1969. годиште, расељен из Приштине)

Генерациске разлике у концептуализацији дома

Генерације које су расељеништво доживеле у тинејџерском периоду и својим двадесетим годинама, пружале су нешто другачије описе дома, и често тежиле да потисну сећања на расељеништво. Међу овим генерацијама било је саговорника који по расељеништву никада нису посетили подручје Косова и Метохије, иако многи од њих место порекла истичу као значајно за лични идентитет. Они који су сачували физички контакт са местом подручја, такође напомињу стрепњу од првог поновног сусрета са расељеним местом, а често описују и своје снове смештене у присилно напуштена подручја:

Заправо, сви моји снови амбијентално су смештени у Приштину. И без обзира одакле су људи, из којих крајева, из ког дела планете, мени је приштински амбијент најбољи. Ја шетам приштинским улицама, ја сам у том свом стану у Приштини. Ја сам код другарице тамо негде. Моји пријатељи одавде, мој посао, људи из садашњости су сви смештени у Приштину, и имала сам првих година заиста страх да се сретнем са својим градом. (саговорница 1976. годиште, расељена из Приштине)

Место које су присилно напустили као важно за поимање личног ја, истичу и генерације које су расељеништво доживеле као деца, па чак и она рођена у расељеништву. Међутим, поједини саговорници ових генерација праве знатан отклон према теми расељеништва. Напомињући да имају доживљај да су се родили у иностранству, као и страх од безбедносних ризика на Косову и Метохији.

Циљ истраживања, као што се може видети из приказаног, јесте да се кроз сарадњу са саговорницима, који казивањем усмених историја и дељењем личних доживљаја дају сопствени допринос, размотри однос према колективном сећању и пружи допринос разумевању положаја расељених лица, иако се с обзиром на обим проблематике, оваква врста студије може сматрати тек прелиминарном.

Аутор текста: Невена Петковић,
студент докторских студија етнологије и антропологије
Аутор фотографије: Златко Маврић

ГРАЂЕВИНСКО-САОБРАЋАЈНА ШКОЛА, НОВИ ДОМ У ОТЕЖАНИМ УСЛОВИМА

Када је српски народ на Косову и Метохији доживео расељеништво јуна 1999. године, с њим су и бројне институције биле приморане да напусте свој вишедеценијски простор и пронађу нову адресу на неком другом месту. Грађевинско-саобраћајна школа тада је нови дом нашла у Грачаници, у Основној школи „Краљ Милутин” чије просторије и данас користи. Домаћини су јој уступили учионице, канцеларије и физкултурну салу где се више од две деценије организује васпитно-образовни рад.

Грађевинско-саобраћајна школа је основана 25. марта 1963. године у Приштини као Технички центар „19. новембар”, а данашњи назив носи од 1994. године. Од измештања (септембра 1999. године) до данас, ова школа у Грачаници ради под отежаним условима. Исту зграду користе и Основна школа „Краљ Милутин”, Медицинска школа и Предшколска установа „Ђурђевак” из Приштине. За средњошколце се часови одржавају у првој смени с почетком у 6:30 часова.

Грађевинско-саобраћајна школа има дугу традицију и искусан наставнички кадар. Опремљена је кабинетима за информатику и наставу стручних предмета. Ђацима је омогућено да кроз редовно и ванредно школовање похађају један од три постојећа образовна профила:

1. техничар друмског саобраћаја (IV степен),
2. техничар унутрашњег транспорта (IV степен) и
3. возач моторних возила (III степен).

После завршене возачке обуке која се изводи на новим возилима у обновљеном возном парку, сви ученици имају право на бесплатну возачку дозволу („б” или „ц” категорије), а школовање могу наставити на бројним вишим и високим школама. Диплома ђацима ове школе отвара могућност запослења у ауто-транспортним предузећима, шпедитерским кућама, складиштима, фирмама које поседују возни парк и сл.

Школа организује стручне екскурзије, посете сајмовима аутомобила и стручним такмичењима, као и бројне културно-уметничке и хуманитарне програме који доприносе развоју младих.

Ученик Јован Илић и директор Дејан Петковић

Директор Грађевинско-саобраћајне школе, **Дејан Петковић**, поносан је на досадашње резултате рада и поред бројних потешкоћа са којима се свакодневно сусреће:

„Иако функционишемо у отежаним условима, трудимо се да побољшамо оно што је до нас. Тако смо радом и залагањем успели да од наших средстава у протекле три године обновимо возни парк школе који користимо за обуку и полагање вожње ученика. Такође, водимо рачуна и о добрим и успешним ђацима које сваке године награђујемо светосавским похвалницама, књигама и горивом за возачку обуку. Наравно, нећемо стати на путу побољшања услова рада у школи.” – истиче Петковић.

Грађевинско-саобраћајну школу у Приштини-Грачаници тренутно похађа око 120 ђака. Многи ће из школе понети лепе утиске:

„Ову школу сам уписао зато што ме интересују ствари у вези са саобраћајем, а када је завршим, волео бих да будем инструктор вожње. Свиђа ми се атмосфера у школи и начин рада, а свиђа ми се и то што се током школовања бесплатно обучавамо за добијање возачке дозволе. За сада у школи не бих ништа мењао, а волео бих да и даље лично напредујем.” – каже ученик трећег разреда **Никола Томић** из Бадоваца.

„Одлучила сам се за ову школу због добијања возачке дозволе. За сада није тешко. Лепо ми је у школи, лепо се дружимо. Кад завршим школу, волела бих да радим неки посао у струци.” – жеље су ученице другог разреда, **Анифе Градине** из Јањева.

„Школа је потпуно испунила моја очекивања. Забавна је и пре

Матуранти-Зејтинлик-Грчка

свега стручна. Имам добро друштво, лепо се слажемо. С наставницима смо у добром односу, пуном поштовања. За сада не бих ништа мењао јер немам проблема с учењем.” – тврди ученик трећег разреда **Огњен Ђорђевић** из Грачанице.

„Саобраћајну школу су ми препоручили старији другови који су је пре мене уписали и који су били задовољни. И ја сам задовољан и друштвом и професорима који су пријатни. Кад сам у школи, осећам се као код своје куће.” – преноси своје утиске ученик другог разреда **Михајло Петровић** из Грачанице.

Детаљ са наставе

„Школу сам уписао због мог интересовања за област саобраћаја. Свиђа ми се могућност добијања бесплатне возачке дозволе. Услови за рад су задовољавајући, али, наравно, увек може боље.” – сматра ученик трећег разреда **Виктор Живковић** из Лапљег села.

Скоро 60 година Грађевинско-саобраћајна школа у Приштини-Грачаници одолева свим изазовима савременог доба и труди се да опстане као веома значајна образовно-васпитна институција у централном делу Косова. Радом, стручношћу наставног кадра и ентузијазмом корача ка новим успесима, упркос свему.

Аутор текста: Марија Караџић
Аутор фотографија: Архив школе

ПРОСВЕТНО-КУЛТУРНИ ЖИВОТ ПРАВОСЛАВНИХ СРБА У ПРИЗРЕНУ И ЊЕГОВОЈ ОКОЛИНИ У XIX ВЕКУ И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Издавање књиге *Петра Костића, Просветно-културни живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку и почетком XX века (са успоменама писца), финансијски је подржао Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије.*

Дело *Петра Костића, Просветно-културни живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку и почетком XX века (са успоменама писца)*, први пут је објављено 1933. године у Скопљу. Деведесетих година прошлог века књига је доживела фототипско издање, али је мали број примерака остао сачуван у српским библиотекама.

Због тога је намера приређивача, др Александре Новаков као и „Удружења Свети Спас“ да се штампањем репринта књиге јавност поново упозна са трајном научном вредношћу Костићевог дела, али и да се освеже и потврде белези присутности српског народа на Косову и Метохији.

Детаљ са промоције

Петар Костић је рођен у Призрену 24. јуна 1852. године где је завршио основну школу и обућарски занат. Захваљујући помоћи чувеног Симе Андрејевића Игуманова, наставио је школовање у Београдској богословији. Након завршетка школовања од 1873. године био је постављен за наставника Призренске богословије, а од 1879. године вршио је дужност заступника ректора. Од тада започиње његов просветитељско-дипломатски рад у Старој Србији кроз напоре да се образовни ниво српског живља подигне на виши ниво, не само са отварањем нових школа већ и са оснивањем разних друштава и организација које су радиле на ширењу националне свести. Био је иницијатор оснивања призренског „Друштва Свети Сава“ 1880. године, као и стварања првог певачког друштва Старе Србије „Свети Урош“ 1885. године, као и пододбора Друштва „Књегиница Љубица“ у Призрену. Истовремено као особа од поверења српске владе, чији су се извештаји помно читали у Београду, он је боље и брже од дипломатских представника Србије уочавао правац политичких, етничких и идејних кретања у Турској и у складу са тим лакше долазио до идеја како да се народ и дипломатски представници постављају према њима. Његова просветно педагошка активност није била везана само за Призрен. Био је директор и наставник српске гимназије у Солуну „Дом Науке“ (1894-1897), референт за основне школе у Скопљу, са поверљивом мисијом у српском конзулату, секретар велешко-дебарске митрополије (1901-1920), као и посланик и председник Скупштине отоманских Срба у Скопљу (1909). За време балканских ратова радио је при штабу Треће армије у Призрену. За време Првог светског рата био је интерниран у Бугарску (1916-1918). Постављен је 1922. године за начелника непосредних пореза Министарства финансија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

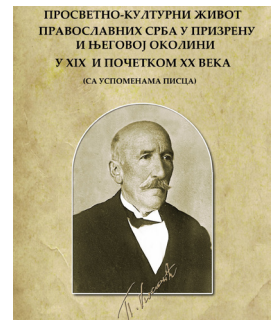
Јануара 1932. изабран је за сенатора Вардарске бановине. Преминуо је у санаторијуму у Скопљу, 12. јула 1934. године. Сахрањен је на православном гробљу у Призрену.

Поред овако богатог и прегалачког рада на народном просвећивању Костић је писао радове историографског и етнографског карактера. Своје радове објављивао је у бројним часописима. Објавио је и књигу *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у 19. веку (са успоменама писца, Београд, 1928)* и уредио је *Споменицу педесетогодишњице рада Богословско-учитељске школе у Призрену (Београд, 1925)*. При писању се служио сопственим сећањем, али и историјским изворима најразличитије врсте. Друштво пријатеља манастира Светих архангела код Призрена сабрало је његове радове расуте по периодици и објавило књигу *Листићи из даље и ближе прошлости (Призрен, 2017)*. Књигу су приредили Александар Новаков и Урош Шешум.

Ова књига даје слику живота православног Призрена кроз опис српских школа које су биле или приватне или општинске са поузданим подацима о свим учитељима. Такође, говори нам о школовању женске деце, као и о Грађанској школи, о нижој трговачкој школи и о цинцарско-грчкој основној школи. Посебан осврт Костић даје на рад Призренске богословије. Такође, описује отварање гимназије и ниже женске занатске школе, као и развој сеоских школа у Подримљу и Средачкој жупи. Даље Костић даје приказ обележавања три јубилеја у Призрену: прослава о стогодишњици рођења великог српског задужбинара Симе Андрејевића Игуманова 1904. године, прослава педесетогодишњице рада Призренске богословије 1922. године, као и педесетогодишњица од смрти Симе Игуманова 1932. године. Као сведок и учесник догађаја Петар Костић описује и свакодневни живот Призренца кроз њихове напоре и борбу да изразе свој национални идентитет и еманципацију од Османског царства. Ово ослобађање од зависности ишло је постепено кроз оснивање и рад културно-просветних друштава, али и кроз оснивање новчаних завода Призренске банке и призренске задруге које су требале да уједине богати трговачки слој и створе базу за економску самосталност. Од заборавља Костић је сачувао и просветне добротворе. У последњем делу књиге износи податке који су од великог значаја за етнолошка истраживања, а тичу се здравствених прилика, старих мера, као и назива махала и чаршија. Да још једном потврди важност Призрена као водеће вароши у Старој Србији, Костић је објавио текст *Лепота Призрена Бранислава Нушића*.

На Косову и Метохији у октобру месецу 2021. године, представљено је ово репринт издање. У Дому културе Грачаница, о књизи су говорили историчари: **др Александар Новаков, др Соња Јерковић и Немања Димитријевић као и Златко Маврић директор Удружења „Свети Спас“**. Књига је промовисана на Учитељском факултету-Призрен са привременом седиштем у Лепосавићу, где је присутне студенте поздравио **декан Радомир Арсић**. Истог дана одржана је још једна промоција у галерији Акваријус у Косовској Митровици, где је након подсећања на вредност Костићевог завештања у неформалној атмосфери настављено дружење и разговор са поштоваоцима српског културног наслеђа. Ово дело Петра Костића завређује да му се изнова и изнова враћамо и из њега извлачимо поуке које се тичу опстанка Срба на простору Косова и Метохије.

Аутор текста: Др Соња Јерковић
Аутор фотографија: С. Јефтић

Репринт књиге

ПОЗОРИШНИ АМАТЕРИЗАМ ГЊИЛАНА

Током обиласка Косовског поморавља, у Шилову затичемо Цветка Станојевића, дојена српске драме гњиланског позоришта, који и поред свих искушења, након ратних дешавања 1999. године, успешно наставља континуитет уметничког рада у позоришном аматеризму. Био је то повод за разговор на тему позоришног аматеризма у Гњилану.

Цветко Станојевић

Позоришни аматеризам у Гњилану има дугу традицију. Она је повезана са општим развојем вароши после ослобођења 1918. године. Развива се привреда, школство, оснивају се соколска друштва, читаонице. Под утиском позоришних представа које су гледали у већим градовима у којима су се школовали и опчињени комадима путујућих глумачких трупа, млади Гњиланци су оснивали аматерска глумачка удружења. Има података да је већ 1935. била приказана прва позоришна представа. Међутим, прави успех је постигнут септембра 1937, када је гњилански фотограф Стојадин Трајић припремио свој позоришни комад „из гњиланског живота“, комад са певањем и играњем – „Панетова љубав“.

После Другог светског рата култури се посвећивала прилична пажња. Књижевна дешавања, смотре фолклора, изложбе ликовних радова. Међутим, позоришни аматеризам је био најпопуларнији и окупљао је највећи број аматера, а и публике, нарочито кад су приказивана дела локалних аутора и на локалном дијалекту.

За српску драму посебно је значајна 1980. година, када се за редитеља ангажује глумац Покрајинског позоришта у Приштини, Јездимир Томић, који режира Глишићеву „Подвалу“. Са овом представом 1981. године Гњиланци учествују на покрајинском фестивалу у Урошевцу и стичу право да се по први пут такмиче на републичком фестивалу у Кули.

На југословенском фестивалу у Требињу се појављују 1989. године. За обележавање 600 година од Косовске битке, одабрали су текст Светолика Станишића „Лазар, кнез српски“.

Период 1992–1999. представља најуспешнији период у богатој историји српског позоришта у Гњилану, у квалитету и квантитету. Представе углавном раде професионалци, а носиоци репертоара су глумци са вишедеценијским глумачким искуством.

Нажалост, 24. марта 1999. године, сирене за ваздушну опасност прекидају генералну пробу „Породичних прича“ и тиме се, бар за известно време, прекида континуитет у раду српског аматерског позоришта у Гњилану, а и у целој покрајини.

СРПСКА ДРАМА

Након тог, веома успешног периода, рат је омео светлу будућност српске драме. Али Ви не одустајете. Већ у пролеће 2001, затичемо Вас у дворишту гњиланске цркве, у Српској улици, на стотинак метара од зграде позоришта, где, сада у јако скромним условима, и даље радите на стварању позоришних представа.

Године 1999. и 2000. су биле јако неизвесне. Отмице, убиства, исељавање, бежанија...

Буквално није постојала слобода кретања за нас Србе. Некако су деца почела да иду у школу уз пратњу страних војника. Ја сам стицајем околности почео да радим као наставник у школи, најпре у шаторима, у дворишту цркве Св. Никола, онда по приватним кућама, а на крају у згради поред цркве. У пролеће 2001, са својим ученицима припремам представу за децу „Бајка о чаробном свирачу“ Тодета Николетића, а премијеру изводимо у дворишту цркве Свети Никола. Представи су се радовала деца глумци, деца у публици, али и одрасли, којих је било у великом броју. Тако се на неки начин наставио позоришни живот у Гњилану. Са овом представом учествујемо и на фестивалу у Бечеју.

Планове да се крене са припремом нове представе, нажалост, спречава погром који се десило 17. марта 2004. Рад школе се после извесног времена наставља у Шилову, где је збринут највећи број српских породица чије су куће углавном спаљене. Међу њима смо моја супруга и ја, смештени код пријатеља.

И поред тога, јуна 2004. године, на сцени недовршеног Дома културе у Шилову, одигравамо премијеру представе за децу „Краљевић и просјак“. Тако се рад српског позоришта у Гњилану, стицајем околности,

одвијао под окриљем и у сарадњи са ОШ „Вук Караџић“, Домом културе у Шилову и Домом културе у Ранилугу, где је колега Саша Стојановић наставио своје позоришне активности.

Већ 2005. године стекли су се услови да се припреми једна вечерња представа. Определили смо се за „Српску драму“ Синише Ковачевића. Први пут се у шиловачком Дому културе десила представа за одрасле. Публика је била одушевљена. Увидели смо да има наде за позориште у Косовском Поморављу. Те године на ФЕДРАС-у у Малом Црнићу наша представа бива апсолутни победник. Српско позориште Гњилане се овим враћа у токове српског позоришног аматеризма.

Да ли има разлике у раду на селу и ранијег рада у граду? Какав је начин рада са аматерима, сада у једној сеоској средини са јако скромнијим условима?

Моја прва улога у гњиланском позоришту је била улога ловца у „Снежани и седам патуљака“, 1977. Већ тада су у нашем позоришту постојали сви услови као и у професионалним позориштима. И ми смо имали прилике да много тога научимо, не само о глуми, већ и о техничким стварима, декору, костиму, светлу, тону. То нам је пуно значило за наше даље напредовање и бављење овим послом. Мада су се у поменутим домовима технички услови ових година доста побољшали, још увек нису на потребном нивоу. Разлог томе чини више фактора, од којих је људски најзначајнији, у организационом и кадровском смислу.

„АНТИГОНА“ У ШИЛОВУ

Ваши планови на уметничком плану у наредном периоду? Да ли су у Шилову, Ранилугу и осталим местима гњиланског региона сазрели млади уметници који ће достојно наставити рад позоришта?

Због ове ситуације са епидемијом, а и из поменутих разлога организовања културног живота у Косовском Поморављу, осетна је стагнација у позоришном раду. Иако смо успели да створимо солидан глумачки ансамбл, осим две представе за децу, са којом смо имали и нека гостовања, нисмо успели да направимо вечерњу представу. У неколико наврата смо се налазили око драме Јануша Гловацког „Антигона у Њујорку“. Читаће пробе су обављене, почели смо и распоредне пробе. Саша је у Ранилугу кренуо са припремом Тодетовог текста „Седам Снежана и патуљак“. Надамо се да ће се што скорије стећи услови да наставимо и прикажемо премијере.

На крају, нагласио бих да и после расејања које нас је снашло 1999. и 2004. традиција гњиланског позоришног аматеризма није угашена и да се ансамбл стално допуњује новим члановима, који уједно раде на афирмисању себе, свог места и краја. Ипак, опстанак позоришног делања и развој културе уопште, зависе највише од односа представника институција наше државе према овим важним сегментима једног нормалног живота.

Многих, који су градили ову позоришну причу, више нема међу нама. А стотину њих је после 1999. расејано по Србији и радују се сваком нашем новом подухвату.

Волео бих да поменемо бар нека имена оних који су допринели да и после расејања које нас је снашло 1999. и 2004. традиција гњиланског позоришног аматеризма није угашена. Поред мене и Саше, то су: Јелена Јанковић, Милош Ристић, Бобан Филиповић, Јелена Јовановић, Александар Маринковић, Зоран Станковић, Срђан Милошевић, Зорица Стојановић Илић, Гвозден Антић, Ратко Стојиљковић, Никола Митић, Радован Антић, Горан Михајловић, Дарко Ковачевић, Марија Мојовић Филиповић и многи који су учествовали у некој од представа, а не помињемо их овом приликом.

Разговор водио: З. Маврић

Аутори фотографија: Ц. Станојевић, С. Јефтић

МУЛТИКУЛТУРНИ ФЕСТИВАЛ У ПРИЗРЕНУ

У Призрену је трећу годину за редом одржан мултикултурни фестивал позоришта, фолклора и визуелне уметности. Поред домаћина, Албанаца, Турака, Рома и Бошњака, публици су се представиле и уметничке трупе из Зајечара, Штрпца.

Уз поштовање анти-ковид мера, у призренском Дому културе, одржан је трећи по реду мултикултурни фестивал позоришта, фолклора и визуелне уметности. Била је то прилика да љубитељи ових уметности, у граду на Би-стрици, уживају у сјајним наступима, како домаћих, тако и актера из Пећи, Зајечара и Штрпца. Свако је на свој начин дао печат овом културном догађају, чији су квалитет, како организатори, тако и учесници, оценили веома високом оценом.

Селена Ристић Велимировић

На почетку фестивала, публици се позоришном представом и занимљивим темама представила **Селена Ристић Велимировић** из Зајечара. Најпре је са својом трупом одиграла представу под називом „Рециклажом свет промени“, а онда и монокомедију „Такви су они“ по тексту Душка Радовића, који је сама адаптирала и прилагодила за овај наступ.

Уметност је слободна зона за све

Селена није крила задовољство што је имала прилику да посети Призрен и представи се призренској публици. „Пресрећна сам што смо остварили сарадњу са КУД-ом „Шарски Бехар“, који је организатор овог фестивала. Изузетна је ствар имати у граду удружење које промовише сам град и културу овог града, која на овај начин допире до нас. Ја сам неко ко сматра да је уметност нешто што људе може да повеже на различите начине и да уметност може да реши многе проблеме.

Оно што је јако важно, јесте, да овакви фестивали треба да постоје не само у Призрену, него треба да се шире у више градова, да један овакав мултиетнички фестивал добије на много већем значају. Ово за сада остаје у неким круговима људи који се тиме баве.

Ја сам организатор међународног инклузивног театра у Зајечару. Покушавамо да будемо „арт зона за све“ и на тај начин смо покренули ову причу. Желим да што више проширим сарадњу са Призреном, са овом децом и са овим ансамблима. Сматрам да су вишенационалне средине места која могу много да утичу на нормализацију односа у читавом региону, и то треба радити на афирмативан начин.“

На сцену су се затим појавили чланови ансамбла ромске драме „Нецип Менекше“, а затим њихове колеге из друштва „Агими“. Посебан утисак оставили су чланови турске драме који су одушевили публику играјући представу „Насрадин хоца“.

Култура има јединствен језик

Дениз Дадале, глумца ансамбла турске драме, изнео је своје утиске о учешћу на фестивалу „Презадовољни смо како нас је публика прихватила, посебно ако имамо у виду да већи број присутних у сали не разуме турски. За представу смо узели неколико интересантних, сатиричних, прича из живота Насрадина хоца. Представу смо спремили за месец дана. Ми, глумци, уживали смо у представи, а на основу реакција, видим да је и публика уживала. Уметност има универзални језик, а наши покрети, мимикрија, па и музика дали су свој допринос у томе. Радује ме да су овде, осим нас, наступили и Роми, Албанци и Срби. На крају то је призренски дух, дух толеранције. Боље је да омладина буде у позоришту, него да цео дан време губи за компјутером или на друштвеним мрежама. Овде се увек добро дружимо и забављамо.“ – поручио је Дениз Дадале, глумца овог ансамбла.

Турска драма

Призрен кроз музику и песму

Друго вече било је посвећено фолклору, балетским и певачким групама. На сцену су се појавили и незаобилазни извођачи музике на гочу и зурлама.

Чланице хора „Чуваркућа“ из Штрпца, извеле су неколико нумера са простора екс Југославије. За оснивање хора, рад и постизање запажених резултата, заслужна је Александра Спасић, која са поносом истиче да је Призренка, која већ 22. године живи и ради у Штрпцу, где је и основала хор који је наступао широм региона, забележивши запажене резултате. Како сама каже, посебно задовољство јој представљају наступи у граду на Би-стрици. До сада су се више десетина пута представили на обележавању значајних догађаја и датума бројним црквеним, али и другим културним и мулти-националним манифестацијама.

Хор из Штрпца

„Ово је наш трећи наступ на овом фестивалу. Као и увек, и вечерас смо наишли на одличан пријем публике. Извели смо једну босанску и две песме из 90-их година које су овде веома популарне. Ја, иначе, веома радо долазим у родни ми Призрен. Имам овде школске другарице и другове, са којима одлично сарађујем. Лепо је прошетати и боравити у граду где се не гледа ко је које вере или нације. Тај призренски дух и суживот различитих националних и верских заједница је и даље присутан, што ме радује. То су одлично препознале и чланице нашег хора“ – тврди Спасићева.

Њене речи потврдила је и **Николија Младеновић**, која се у овај хор учланила пре годину дана.

„Ја сам први пут на овом фестивалу и јако ми се допало све што сам овде видела. Уживала сам и у нашем, али у наступима других група. Певеле смо, али сам видела да су са нама певали и многи из публике. Зато бих волела да овде поново дођем. Поручујем мојим сународницима, како нашег, тако и осталих узраста да дођу, да се увере како је овде пријатно, много другачије него што се прича на појединим медијима“ – рекла је Николија, иначе ученица основне школе у Штрпцу.

Организатор овог фестивала, било је културно уметничко-друштво „Шарски бехар“, који током године организује више оваквих и сличних културних манифестација.

Николија Младеновић

Заједно

Едис Буци Јонузи, председник КУД „Шарски бехар“, један од организатора фестивала, поручује „Поносни смо што смо на једном месту, у Призрену, окупили припаднике различитих националности. Осим наступа, они су имали прилику да се, током ова два дана, друже и међусобно упознају. Руше се на тај начин неки стереотипи, што нас радује. Желимо да преко песама и игара ширимо позитивну енергију, што нам за сада, добро иде. Могло се приметити, да је и публика задовољна, а ако из овога проистекне нешто више, бићемо срећни и поносни. Знамо, да је у Призрену деценијама, у другој половини прошлог века одржаван позоришни фестивал. Ми смо спремни да на томе порадимо и организујемо нешто слично“ – завршава Едис Буци Јонузи.

Трећи дан фестивала, био је резервисан за дружење чланова фестивала. Сви заједно су прошетали градом, а након тога су дружење наставили уз музику и шалу, у једном од ресторана на Шадрвану. Растали су се уз жељу да се што скорије поново сретну на истом или сличном фестивалу.

Аутор текста: Рефки Алија, новинар DW
Аутор фотографија: Рефки Алија

Програм је финансирао Комесаријат за избеглице и миграције РС, а спроводи га Удружење за помоћ расељенима „Свети Спас“. Садржај публикације представља искључиву одговорност Удружења „Свети Спас“ и ни у ком случају не одражава ставове Комесаријата за избеглице и миграције.

ИН-форматор – Главни и одговорни уредник: Златко Маврић; Уређивачки одбор: Миљан Љушић (председник), Саша Јефтић, Горан Томић, Гордана Ђекић (чланови); Технички уредник: Данијел Пап; Лектор: Александра Димитријевић; Насловна страна: Златко Маврић.

Адреса редакције: Удружење грађана за помоћ расељенима са Косова и Метохије „Свети Спас“, Балканска 25, 11000 Београд,

tel/faks: 011/2686-161; e-mail: svetspas@eunet.rs; web sajt: www.svetispas.org

Штампа: „Maxima Graf“ Петровадин, www.maximagraf.rs; Тираж: 500 примерака; бесплатан примерак; ISSN 2334-6078